

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a komparatistiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Marie Smějsíková

A žili šťastně až na věčné časy

Pohádky v českých časopisech pro děti v letech 1948–1989

And they lived happily ever after

The fairy tales in Czech children magazines of 1948–1989

Praha 2014

Vedoucí bakalářské práce:
prof. PhDr. Petr Bílek, CSc.

Poděkování

Mé poděkování patří profesoru Petru A. Bílkovi za mnoho cenných rad, odborný dohled a především za jeho trpělivost.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

podpis

Klíčová slova

Mateřidouška, Ohníček, Sluníčko, časopisy pro děti, časopisecká pohádka, období 1948–1989

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá žánrem pohádky v českých časopisech pro děti (*Mateřidouška, Ohníček, Sluníčko*) v letech 1948–1989 s důrazem zejména na pohádky prozaické a původně české, okrajově v závěru zmiňuje pohádky překladové, čtenářské, ukázky z knižních publikací, pohádky obrázkové, veršované a loutkové. V žánrové analýze se práce dotýká typů vypravěče, čtenáře tak, jak si ho vytváří text a případně adresuje vypravěč, dále různých způsobů recepce a možného rozdělení postav do několika kategorií. Následně práce přihlíží k prvkům přebíraným z tradičních pohádek a nakonec se zaměřuje na využívání možností poskytovaných časopiseckým médiem – pohádky na pokračování, různé příběhy konkrétních postav vracejících se v několika číslech za sebou, zapojování a vliv prvků z aktuální dobové reality.

Keywords

Mateřidouška, Ohníček, Sluníčko, children's magazines, fairy tales in magazines, period from 1948 to 1989

Abstract

This bachelor's thesis deals with the genre of fairy tale in Czech children's magazines (namely Mateřidouška, Ohníček and Sluníčko) in the years between 1948 and 1989. The primary focus is on original Czech fairy tales in prose, while translated fairy tales, those written by the readers, excerpts from book publications, illustrated and rhymed fairy tales, and lastly, written fairy tales with enclosed puppets for children to craft are marginally commented on at the end of the paper. In the genre analysis, the thesis touches upon the types of narrator and upon the reader as created by the story itself or as addressed by the narrator, it also lists different types of reception, and comments on a potential categorization of characters. Afterwards, the thesis pays attention to a number of features taken over from traditional fairy tales. At the end, the focus is on how the opportunities provided by the medium of magazine are used, that is, serialized fairy tales, different stories about specific characters recurring in several issues in a row, and also the incorporation and influence of some features of then contemporary context.

Obsah

1. Úvod	8
1. 1 Specifičnost časopiseckých pohádek daného období	8
1. 2 Cíl a metoda práce.....	9
2. Profil časopisů	11
2. 1 Funkce přisuzovaná časopisům pro děti	11
2. 2 Mateřídouška	12
2. 3 Ohníček	13
2. 4 Sluníčko.....	14
3. Vypravěč.....	15
3. 1 Vypravěč versus autor	15
3. 2 Vypravěč	16
3. 3 Sebereflexe vyprávěného	17
4. Čtenář.....	19
4. 1 Adresování čtenáře.....	19
4. 2 Představa o čtenáři a jeho znalostech	20
5. Recepce	23
5. 1 Působení na čtenáře	23
5. 2 Grafická stránka a obrázky ve vztahu k pohádkám	23
5. 3 Aktivní účast čtenářů	24
5. 4 Vztah k jiným médiím	25
6. Postavy	26
6. 1 Jméno postavy.....	26
6. 2 Živé a neživé postavy.....	27
6. 3 Pohádkovost postav	28
6. 4 Vlastnosti postav	29
7. Přebírání prvků z tradičních pohádek	30
8. Aspekt opakování a seriálovosti	33
9. Vliv aktuální reality.....	35
10. Ostatní pohádky	39
10. 1 Pohádky překladové	39
10. 2 Pohádky čtenářské	40
10. 3 Ukázky z děl.....	40

10. 4 Pohádky obrázkové	41
10. 5 Pohádky veršované.....	42
10. 6 Pohádky loutkové	43
11. Závěr.....	45
12. Seznam použité literatury.....	47
12. 1 Prameny	47
12. 1. 1 Citované pohádky	49
12. 2 Sekundární literatura.....	53

1. Úvod

Motto:

„Současná krátká próza pro děti hledá. Hledá především nový typ pohádky, pohádky současné a aktuální.“

(Chaloupka, O.: *Mateřídouška* 1961, *Zlatý máj* 5, 1962, č. 5, str. 214.)

1. 1 Specifičnost časopiseckých pohádek daného období

Časopisecké pohádky jsou dány a současně se vymezují vůči dvěma aspektům – definují je jejich žánr a médium, prostřednictvím kterého se se čtenářem setkávají.

Pohádky jako žánr jsou určeny primárně dětem, mají ustálenou strukturu, využívají stereotypních (nejčastěji úvodních a závěrečných) formulí a odehrávají se v neurčitém prostředí a čase. Postavy mohou být kouzelné a pohádkový svět je dán pravidly, ke kterým patří, že z boje dobra a zla vítězně vychází kladný hrdina, záporné postavy jsou potrestány nebo napraveny. Za tyto ustálené entity lze dosazovat libovolné a různě pojmenované nebo označené postavy, čehož je možné využít k modelování a modifikování dětského obrazu okolního světa¹ – to činily v námi zkoumaném období pohádky označované jako „ideově aktualizované“, jejichž autoři přepracovávali všeobecně známé texty a dávali jim aktuální ideové vyznění.²

Druhým aspektem, který pro takovéto změny v našem případě pole možností ještě rozšiřuje, je periodikum, ve kterém jsou pohádky publikovány. Časopisy, z jejichž pohádek tato práce vychází, byly médiem s periodicitou dva týdny až měsíc, do kontaktu se čtenářem tedy vstupovaly v pravidelných intervalech a byly často jedním z prvních masových médií, se kterými se dětský čtenář dostal do styku.³ Recepce se lišila od knih a knižně publikovaných pohádek, které vycházely buď samostatně, nebo v kontextu dalších pohádek. Naproti tomu časopisecké pohádky se vyskytovaly v okolí mnoha jiných žánrů, od hádanek až např. po představení různých povolání a řemesel. Vlivem časopiseckého prostředí také pohádky nemohly zabírat příliš velký prostor – jejich svět, představení postav a zajímavý děj se musel s výjimkou textů na pokračování kompletně odehrát v jednom čísle na prostoru jedné až dvou stránek.

¹ „[Vztah] díla ke skutečnosti působí na formování vztahu čtenáře ke skutečnosti, na souhrn jeho životních postojů, světového názoru, společenských aktivit aj.“ (Chaloupka, O – Nezkusil, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*, str. 134).

² Genčiová, M.: *Literatura pro děti a mládež ve srovnávacím žánrovém pohledu*, str. 27.

³ Švec, S.: *Dějiny českojazyčných časopisů pro děti v letech 1850–1989*, str. 12.

Časopisecké pohádky vzhledem k pouze dvoutýdenní prodlevě mezi jednotlivými čísly a žánrové rozrůzněnosti čísla možná dítě ani nečetlo opakovaně, s každým dalším číslem a s každou další pohádkou, která je variací všech předchozích, ale mohl být kýžený obraz světa v očích dítěte utvrzován. Téměř okamžitá čtenářská recepce každého čísla časopisu také otvírala dveře k přímému přebírání a zapojování prvků dobového reálného světa nebo např. k připomínání a zahrnování aktuálních událostí a částí roku, ať už kalendářního nebo školního.

Oblast zájmu této práce kromě žánru pohádek a časopiseckého prostředí vymezuje ještě jeden faktor, a tím je období, které je z hlediska vnějších kulturně-politických podmínek jasně ohraničené. Čtvrtstoletí, které dělí tuto práci a konec zvoleného období, považujeme za dostačující odstup, ze kterého lze na toto období pohlížet jako na uzavřený celek, který je však zároveň poměrně rozsáhlý, takže poskytuje dostatečné množství materiálu ke zkoumání.

1. 2 Cíl a metoda práce

Naše práce bude prací přehledovou a v jejím centru bude stát žánrová analýza, ve které se zaměříme na prozaické pohádky – na jejich vypravěče, modelového čtenáře, způsoby recepce, postavy. Poté se budeme věnovat časopiseckým pohádkám v širší perspektivě jejich vztahu k pohádkám tradičním, přebírání prvků a formulací z nich. V další části se soustředíme na to, jak jsou pohádky ovlivňovány právě prostorem časopisu – tedy na využívání možnosti publikovat pohádky na pokračování nebo opakovat různé postavy a vzorce a také na přejímání a zapojování prvků z aktuální reality. V poslední části práce zmíníme další typy pohádek vyskytující se v daných časopisech pro děti se zaměřením na specifické rysy těchto textů.

Časopiseckým pohádkám konkrétně příliš pozornosti věnováno v odborné literatuře dosud nebylo, kromě článků z časopisu o dětské literatuře a umění *Zlatý máj* se tedy budeme opírat o disertační práci *Dějiny českojazyčných časopisů pro děti v letech 1850–1989* (S. Švec), v analýze pohádek v jednotlivých kapitolách vždy vycházíme z některé z teorií věnující se dané problematice.

Vzhledem k rozsahu a zaměření práce jsme se také několika skutečností nemohli věnovat plně, jiné ani nezmiňujeme. Tak bylo v průběhu podrobnější práce s materiálem upuštěno od původně zamýšleného vývojového hlediska, neboť se ukázalo, že ve vybraném období v žánru pohádek k přílišným změnám nedocházelo, daný časový úsek tedy

pojednáváme jako celek. Pokud však v některých případech došlo k určitým proměnám, ať už vlivem aktuální situace nebo např. provázaností s jinými médii, upozorňujeme na to.

U pohádek se nesoustředíme (s výjimkou několika zmínek) na jejich dějový půdorys a jednotlivé pohádky ani neinterpretujeme, proto jsme se neřídili postupy autorů základní literatury předmětu (V. J. Propp, C. G. Jung, M. von Franz).

Rozhodli jsme se nekonfrontovat jednotlivé časopisy obecně, činit tak budeme pouze v konkrétních případech u některých jevů. Odlišnosti jsou dány zejména věkově se lišícími cílovými skupinami časopisů a největší množství pohádek se tak vyskytuje v *Mateřídoušce*, zaměřit se tedy zde pouze na porovnávání jednotlivých periodik a jejich pohádek by dle našeho mínění nebylo příliš produktivní.

2. Profil časopisů

Cílem této kapitoly je uvést nástin dobového vnímání funkcí časopisů pro děti a poskytnout stručnou charakteristiku a vývoj námi vybraných časopisů v rozmezí let 1948–1989 s důrazem zejména na žánrové složení, které bude vzhledem k zaměření práce stěžejní.

Před představováním časopisů podle věku cílového publika jsme upřednostnili hledisko chronologické, neboť tento způsob podle nás lépe ukáže, jak se časopisecký prostor pro děti v období komunismu postupně zaplňoval a proměňoval.

2. 1 Funkce přisuzovaná časopisům pro děti

Po únoru 1948 mezi funkce časopisů pro děti⁴ kromě snahy o „probuzení zájmu dítěte o svět, aktivizace jeho estetických i poznávacích funkcí“⁵ patřila i propagace vládnoucího režimu, seznámení a přiblížení jeho idejí dětem a výchování člověka, který bude „rozvinutý, schopný plnit náročné úkoly, jež před něj staví vyspělá socialistická společnost“⁶, jak vyplývá z některých formulací z děl a článků věnujících se problematice dětských časopisů: „Zároveň je tu definována i účast daného časopisu na celkové čtenářské situaci kolem dětského tisku a formulován princip spolupráce s ostatními dětskými časopisy při zajišťování plynulého spektra ideologických a výchovných vlivů,⁷ „Změnil se vkus, změnila se zkušenost dětí, do jejich světa vstoupilo mnoho nových a vzrušujících obsahů. Ale i k základním ideovým a estetickým hodnotám socialistické společnosti si dnešní děti vytvářejí vztah poněkud jiným způsobem – svědčí o tom i vážné diskuse nad problémem hrdiny, který by citově děti upoutával a strhl je k následování či pochopení a spoluprožití svých činů,⁸ nebo výtka O. Chaloupky: „A v této souvislosti je třeba upozornit ještě na jedno – velmi málo místa bylo zatím v Mateřídoušce věnováno povídkám společensky, ideově akcentovaným.“⁹

V obsahu časopisů se to projevovalo výrazným agitačním charakterem textů, následováním vzoru sovětských časopisů a četnými překlady z ruštiny. V polovině 50. let se však situace začala měnit, časopisy upouštěly od soustředění se na politickou propagandu, množství překladů z ruštiny se postupně snižovalo ve prospěch jiných jazyků, přibývalo i

⁴ Působení časopisů na dětské čtenáře je věnována celá druhá část publikace *Dětská literatura a sdělovací prostředky: Dětské časopisy a jejich společenské působení: referáty z pracovních seminářů Společnosti přátel knihy pro mládež v Praze dne 2. prosince 1974 a 17. února 1975*.

⁵ Hamanová, R.: Sluníčko, Mateřídouška, Ohníček: časopisy dětí od tří do deseti, *Zlatý máj* 18, 1974, č. 5, str. 479.

⁶ Marhounová, J.: Dítě jako čtenář, *Zlatý máj* 18, 1974, č. 1, str. 24.

⁷ Pechar, I.: Problém zaměření a oblíbenosti dětského časopisu, *Zlatý máj* 6, 1962, č. 10, str. 619.

⁸ Tamtéž, str. 621.

⁹ Chaloupka, O.: Mateřídouška 1961, *Zlatý máj* 5, 1962, č. 5, str. 215.

portrétů českých spisovatelů a ukázek ze soudobé domácí tvorby. Dobově ukotvené však časopisy zůstaly po celou dobu svého vydávání – např. častými soutěžemi a hádankami, stránkami věnovanými významným (nejen českým) svátkům a dalším aktualitám, v případě *Mateřídoušky* i rubrikami o činnosti pionýrů a jisker. V průběhu 60. let v časopisech pro děti postupně začaly figurovat různé prózy na pokračování, obrázkové seriály a zábavná funkce výrazně převážila nad tou agitační, větší důraz byl kladen na originalitu próz a nové pojetí obvyklých námětů. V období normalizace došlo v oblasti dětských časopisů k tematickému zúžení a materiály se opět často přebíraly z časopisů jiných socialistických zemí.

2. 2 Mateřídouška

Mateřídouška, měsíčník určený starším předškolním dětem a žákům prvních tříd základních škol, vycházela již od prosince 1945 a byla jediným časopisem pro děti, který nepřestal být po roce 1948 vydáván. Jeho podoba se ale výrazně proměnila a důraz začal být kladen na politický a ideologický aspekt, od kterého se však v 60. letech opět postupně upouštělo – větší prostor byl dán soudobé domácí tvorbě a mezi žánry se do popředí dostávala autorská pohádka. Pravidelně byla překládaná próza i poezie z ruštiny (v rubrice „Čtete si se sovětskými dětmi“),¹⁰ časté byly ale i překlady a adaptace textů z nesovětských zemí.

V 70. letech se časopis v mnohém přiblížil své podobě z 50. let, více prostoru dostaly texty agitačního a informačního charakteru – své stálé místo měly stránky věnované činnosti jisker („Hančin zápisník“ nebo „O jedné hvězdičce“), mladí pionýři a jejich vedoucí mohli čerpat inspiraci pro různé aktivity z rubriky „Z chytrých zápisníků“, k zamyšlení nutila rubrika „Nehádejte – přemýšlejte“. V každém časopise byla románová příloha – několik stránek příběhu, který byl završen v závěrečném čísle ročníku, a v této době se také začala v *Mateřídoušce* objevovat postava Spořínka, který v jednotlivých číslech časopisu vyprávěl pohádky nebo zadával hádanky a soutěže. Pohádky se objevovaly pravidelně v každém čísle alespoň v „Povídejte pohádku“ (na právě straně byla vždy doplněná četnými ilustracemi) a v „Okénku moudré sovy“, pohádky (ale také básničky a obrázky) čtenářů vycházely v rubrice „Já také rád kreslím a píšu“. Od 80. let byly v *Mateřídoušce* publikovány i některé prózy na motivy lidových pohádek.

¹⁰ Kvůli jasnému odlišení názvů rubrik od ostatního textu je uvádíme v uvozovkách.

2.3 Ohníček

Nezaplňený prostor časopisecké tvorby pro děti o trochu starší, než byla cílová skupina *Mateřidoušky*, pokryl *Ohníček* vycházející od roku 1951 – ten se zaměřil právě na čtenáře ve věku 9–12 let a navázal tak na tradici zaniklého *Plamene mládí*. Periodicita *Ohníčku* nebyla tak důsledně dodržována jako v *Mateřidoušce* – roku 1952 se změnila ze čtrnáctideníku na měsíčník, roku 1968 pak zpět na čtrnáctideník.¹¹

V prvních letech se v *Ohníčku* po vzoru sovětských pionýrských časopisů objevovala agitační poezie i próza, v 60. letech se stejně jako v *Mateřidoušce* začal prosazovat formát vyprávění na pokračování, častější byly také různé soutěže, hádanky a anekdoty. I přes situaci v 70. letech v *Ohníčku* stále zůstávaly ukázky z původní tvorby a rubriky naučného charakteru (vysvětlující např. různá slovní spojení, informující o aktualitách) jako „KUK - Pionýrské kukátko“, koncepce časopisu se navíc proměnila tak, aby došlo k většímu prolnutí beletristické a upřednostňované publicistické složky – mnoho rubrik pak obsahovalo vyprávění spojená s představením určitého zaměstnání nebo příběhy vztahující se k významné historické události, která byla následně v kurzívě vysvětlena.

Vzhledem ke zvolené cílové skupině – čtenáři mladšího školního věku – výrazně převažovala próza nad poezií, občas se objevily i rozhlasové hry. Žánrově dominovaly povídky (nejčastěji se sci-fi nebo pionýrskou tematikou) a ukázky z děl publikované při příležitosti výročí autora. Pohádky se zde nevyskytovaly v příliš velkém množství – kromě překladových pohádek to byly pohádky nedokončené, jejichž závěr dovymýšleli čtenáři. Jako pohádky můžeme vnímat i některé příběhy z rubriky „Okamžiky napětí“, resp. „Okamžiky objevů“, v téměř každém čísle byl také obrázek doprovázený příběhem, který občas nesl pohádkové rysy. Vliv pohádek a snahu o využívání pohádkových postupů a motivů lze vidět i v množství hádanek, které se často pohádek a pohádkových postav týkaly; mnoho povídek a reportáží mělo také pohádkový název.¹²

¹¹ Změna periodicity časopisů pro děti na čtrnáctideníky byla navrhována už mnohem dříve, viz např. Chaloupka, O.: *Mateřidouška* 1961, *Zlatý máj* 5, 1962, č. 5, str. 213–215; Mráz, Z.: *Ohníček* 1961, *Zlatý máj* 6, 1962, č. 5, str. 473–475, nebo Slabý, Z. K.: Dětem to stačí?, *Kulturní tvorba* 2, 1964, č. 9, str. 2.

¹² Názvy často využívaly spojení obvyklých pro pohádky jako např. *Jak se chovají obři* (Čechura, R.: *Jak se chovají obři*, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 14, str. 19–20) nebo pohádkové postavy jako texty *Dárek pohádkového dědečka* (Havelka, S.: *Dárek pohádkového dědečka*, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 20, str. 4–5).

2. 4 Sluníčko

Nejmladším ze zmíněných časopisů pro děti je *Sluníčko*, měsíčník vycházející od roku 1967¹³ zaměřený na děti předškolního věku. Vzhledem k částečnému překrývání se cílových skupin *Mateřídoušky* a *Sluníčka* se muselo *Sluníčko* profilovat odlišným směrem – prezentovalo se tedy jako estetickovýchovný časopis pro předškoláky a jejich rodiče, kteří od začátku 70. let mohli na posledních stránkách časopisu nacházet různé metodické instrukce – tato rubrika určená dospělým nejprve nesla název „Mámo Táto“, posléze „Dospělým“.

Žánrové složení *Sluníčka* vycházelo z nízkého věku jeho dětských čtenářů a ze snahy dítě rozvíjet – nejběžnější byla pro svou jednoduchost a zapamatovatelnost poezie říkankovitého typu, dětem byly zadávány různé úkoly, pohádky a drobné prózy často obsahovaly výchovný moment, vše bylo doplněno velkým množstvím obrázků. Zábavná složka časopisu se pokoušela být interaktivní a zahrnovala např. různé vystřihovací kartičky, hádanky a soutěže, omalovánky, v každém čísle byly publikovány obrázky od čtenářů (v rubrikách „Kreslíme, píšeme“ nebo „Malujeme“). Pohádky se ve *Sluníčku* nevyskytovaly příliš často a většinou se jednalo jen o krátké příběhy, jejichž funkcí bylo pouze doplňovat různé obrázky.

¹³ Po vzniku časopisu pro předškolní děti volal např. už roku 1964 Z. K. Slabý ve svém článku Dětem to stačí? Problém příliš dlouhé pauzy mezi jednotlivými čísly *Mateřídoušky* podle něj zhoršoval i fakt, že časopis byl určen jak předškolákům, tak jiskrákům. Vznikl-li by nový časopis, *Mateřídouška* by se mohla stát jako čtrnáctideník výhradně časopisem jisker, což bylo její „pravé poslání“ (Slabý, Z. K.: Dětem to stačí? *Kulturní tvorba* 2, 1964, č. 9, str. 2).

3. Vypravěč

3.1 Vypravěč versus autor

Vnímání textu a smyslu jeho sdělení dětským čtenářem je určováno mnoha faktory – jedním z prvních, se kterým se čtenář setkává, je skutečnost, či pohádka je mu prezentována, tedy jak a kde je uveden autor. Jméno původce textu¹⁴ může pohádku otevírat, nebo uzavírat – pokud se v námi zkoumaných pohádkách vyskytuje již před textem, pak je ve většině případů umístěno pod názvem. Opačně je tomu pouze tehdy, když v několika po sobě jdoucích číslech časopisu uvádí pohádku jeden a tentýž autor, aniž by tyto spolu blíže souvisely prostřednictvím stejných postav nebo se nutně jednalo o seriálové pohádky – tak je např. řada pohádek v *Ohníčku* uvedena textem „Olga Hejná čtenářům Ohníčku“.¹⁵

Způsobů, jakými bývá jméno autora uvedeno, je několik. Tím prvním, který spojitost mezi autorem textu a vypravěčem pohádky implikuje nejméně, je umístění autorova jména před/za pohádku¹⁶ bez jakýchkoliv doprovodných slov. Další typ se týká pouze časopisu *Sluníčko* a pohádek, které jsou doprovodným textem k obrázku, resp. tímto obrázkem inspirovány – pak je autor uveden dole na stránce za slovem „text“ nebo „vymyslel/a“. V ostatních případech jsou pak jména autorů uváděna slovesem v určitém tvaru, podle umístění v přítomném (většinou před textem) nebo minulém (za textem) čase: jedná se o slova „píše“, „napsal/a“, „vypráví“, „vypravuje“, „vyprávěl/a“,¹⁷ popř. „převyprávěl/a“, a vazba autor–vypravěč se pak díky nim jeví poněkud pevnější, zejména pokud uvedení autora předchází textu samotnému. To se však téměř netýká pohádek ze *Sluníčka*, kde se tento způsob uvádění autora objevuje pouze sporadicky. Příčinou pravděpodobně bude věk cílové skupiny časopisu – jedná se o ještě nečtenáře, kterým tedy jméno autora čteno není, a spojitost mezi vypravěčem a autorem tak u nich vůbec nevzniká.¹⁸

U málokterých pohádek najdeme namísto jména autora¹⁹ uvedenou fiktivní postavu, v takovém případě se převážně jedná spíše o rubriku, jak je tomu např. v pohádkách Moudré

¹⁴ Občas bývá uvedeno jméno nějaké postavy nebo zvířete místo skutečného autora, o tom však dále.

¹⁵ *Ohníček* 28, 1977–1978.

¹⁶ Pokud je autor uveden až za textem, nezřídka se jedná pouze o šifru místo celého jména.

¹⁷ Výjimečně je vazba na vypravěče pohádky ještě umocněna, jako např. ve formulaci „vám vyprávěl“ místo samotného „vyprávěl“, čehož se však většinou užívá u pohádek překladových, kterým se budeme věnovat v závěru práce.

¹⁸ Dokladem takové domněnky mohou být např. pohádky podepsané ženským jménem, kde ale vypravěč je prokazatelně mužského rodu, a naopak.

¹⁹ Touto formulací zde nechceme vyřadit např. pseudonymy, jde nám o zdůraznění rozdílu mezi člověkem a fiktivní postavou.

sovy v *Mateřidoušce*, kde za textem následuje pouze šifra autora, takže pohádka je prezentována jako vyprávění Moudré sovy samotné.²⁰

Na jméno autora je delší formulací nebo graficky upozorňováno pouze v několika málo případech, kdy je autorem pohádky slavný spisovatel. Tak je např. pohádka Růžové poupě uvedena: „slovenskou pohádku Boženy Němcové vypravuje Jaroslav Seifert“,²¹ kde se vzhledem k cílové skupině časopisu *Ohníček* dá předpokládat, že čtenáři jsou s těmito jmény blíže seznámeni.²²

U textu žádné jméno (a často ani šifra) uvedeno nebývá v případě pohádek v *Ohníčku*, které mají otevřený konec a čekají na doplnění čtenářem – zde je však potlačení aspektu autorství textu ze zřejmých důvodů žádoucí.

3. 2 Vypravěč

U většiny pohádek se setkáváme s vševědoucím vypravěčem v Er-formě,²³ který příběh prostředkuje a „konstruuje fikční svět, ale také jej komentuje, hodnotí, soudí“.²⁴ Soudy takového vypravěče jsou čtenářům pak často předkládány spíše jako obecně platná pravda, jako součást pevně dané hodnotové škály – nejčastěji se jedná o věty jako „A tak je to dobře.“ nebo „Dobře mu tak.“ a častý výskyt slov jako „jistě“, „samozřejmě“, která ve čtenářích utvrzují dojem, že k vypravěčovu názoru a pohledu na věc neexistuje přijatelná alternativa. V *Mateřidoušce* i *Sluníčku* jsou pohnutky a promluvy postav prostředkovány většinou vypravěčem, naproti tomu pohádky v *Ohníčku* jsou postaveny více na přímé řeči, kterou vypravěč jen stručně doplňuje nebo uvádí, takže se jeho role omezuje na verba dicendi a několik uvozovacích vět.²⁵

Ich-formový vypravěč²⁶ je v pohádkách námi vybraných časopisů výrazně méně obvyklý.²⁷ Že se jedná o vyprávění v 1. osobě čtenář často zjistí až na konci textu, kdy

²⁰ Totéž platí i pro řadu pohádek uváděnou slovy „Spořínek vypráví pohádku“ v několika ročnících *Mateřidoušky*.

²¹ Seifert, J.: Růžové poupě, *Ohníček* 34, 1983–1984, č. 9, str. 16.

²² Stejně je tomu i u pohádek uvádějících např. osobu K. J. Erbena a dalších spisovatelů, zpravidla u příležitosti jejich výročí.

²³ B. Doležal ji nazývá rétorickou Er-formou a „anonymita vypravěče tohoto způsobu“ podle něj „vybízí, ba svádí k tomu, aby čtenář nebo kritik přisoudil rétoriku vyprávění autorovi“ (Doležal, B.: *Narativní způsoby v české literatuře*, str. 45). Právě z toho důvodu byla předchozí podkapitola věnována umístění autora jména v textu, neboť některé ze způsobů uvedení autora tento dojem ještě podporují.

²⁴ Doležal, B.: *Narativní způsoby v české literatuře*, str. 45.

²⁵ Použit by se zde dala charakteristika, kterou vystihuje P. Blažíček vypravěče v *Osudech dobrého vojáka Švejka*: „[j]de o služebnost [...] vypravěčových slov vůči jazykové rovině, která tu hraje hlavní roli: přímé řeči postav“ (Blažíček, P.: *Haškův Švejk*, str. 93).

²⁶ Podle Doležala se jedná o rétorickou Ich-formu – vypravěč je sice jednou z postav daného fikčního světa, zůstává však „akčně pasivní“, přesto to ale „neznamená, že si může dovolit naprostou pasivitu. Jeho vypravěčské

vypravěč z příběhu jakoby vystoupí a vysvětluje, jak např. ví, že se příběh udál právě tímto způsobem. Skutečnost, že ke čtenáři promlouvá v Ich-formě, však neznamená, že čtenář ví, kdo oním vypravěčem je. Tak např. není jasné, koho si představit jako vypravěče v pohádce nesoucí název Ohníček si povídá s mluvícím balíkem²⁸ – *Ohníček* sám? Nebo někoho z redakce časopisu?

Ich-formový vypravěč je také více než Er-formový v textu patrný a nezdědka používá formulace, kde sebe a čtenáře zahrnuje do jedné skupiny („doletí až k nám“),²⁹ čímž se čtenáři přiblíží a zároveň ho ještě více vtáhne do děje pohádky.

3. 3 Sebereflexe vyprávěného

Oba typy vypravěčů však svou pozici prostředkovatele dění více či méně tematizují. Příkladem může být upozorňování na vlastní nedůvěryhodnost,³⁰ kdy vypravěč nabádá čtenáře, aby si jím předkládané události ověřil („Jestli mi nevěříte, tak si někdy zajděte do Prachovských skal a zeptejte se jí sami“),³¹ nebo zdůrazňuje svou nejistotu ohledně místa a doby, kdy se děj odehrál („Tohle prej bylo o masopustě“).³² Zařadit sem můžeme také již zmíněné případy, kdy vypravěč otevřeně či skrytě hodnotí probíhající události, nebo se přímo obrací na čtenáře.³³ Velmi často vypravěč také výrazněji vystupuje z textu ve vysvětlovacích pasážích, které jsou nezbytné v pohádkách odehrávajících se v prostředí, jež je pro daný text zcela nově vymyšleno nebo není tak dětem známo, a je proto třeba je seznámit se zákonitostmi fungování takového světa.

Neobvyklé nejsou ani pohádky, kde je tematizován sám akt vypravování – vypravěč tak čtenáře vybízí, aby si něco představovali, nebo předem říká, o čem bude vyprávět. Občas je dokonce upozorňováno na skutečnost, že se jedná o pohádku („A to je celá pohádka o tom, jak šel Bublina do světa,³⁴ „Budeme si povídat pohádku, chcete?“³⁵ „Ani naše, ani mongolské pohádky neměly rády pány, kteří se povyšovali nad chudé. Chtěli byste slyšet, jak

funkce vyžadují, aby se nějakým způsobem dostal ve styk s vyprávěnými událostmi: přesunout se na místo příběhu, seznámit se s jeho protagonisty, stát se příjemcem informací apod. Zavedení těchto akčních motivů a jejich doplňků [...] vytvářejí vypravěčskou situaci, která není součástí (epizodou) vyprávěného příběhu“ (Doležal, B.: *Narativní způsoby v české literatuře*, str. 47).

²⁷ Ve větší míře se objevuje zejména v *Ohníčku* v těch textech, které již hraničí s povídkami.

²⁸ -pk-: Ohníček si povídá s mluvícím balíkem, *Ohníček* 34, 1983–1984, č. 3, str. 5.

²⁹ Lhotová, D.: O kouzelném plášti, *Sluníčko* 12, 1978–1979, č. 7, str. 24.

³⁰ Nejedná se o nespolehlivost vznikající např. konfrontací toho, co vypravěč tvrdí nebo jak interpretuje to, co je čtenáři zobrazováno zcela jinak, proto raději volíme místo tohoto pojmu slovo „nedůvěryhodnost“.

³¹ Středa, L.: Pohádka s ozvěnou, *Sluníčko* 13, 1979–1980, č. 12, str. 28.

³² Provazníková, V.: Čert a Káča, *Mateřídouška* 31, 1974–1975, č. 9, s. 10.

³³ Vypravěčovu adresování čtenáře bude v naší práci věnovaná samostatná kapitola.

³⁴ Ksandr, O.: Aprílová pohádka, *Mateřídouška* 18, 1962, č. 4, str. 6–7.

³⁵ Marek, J.: Pohádka o jablůnce se zlatými jablky, *Mateřídouška* 20, 1963–1964, č. 2, str. 12.

to bylo v pohádce o Bilin-Sengovi?³⁶), některé jdou tak daleko, že kromě žánru pohádky tematizují i kontext, ve kterém se text ke čtenáři dostává – tedy časopis sám, jak je tomu např. v pohádce začínající: „Před 17 lety ještě nebyla Mateřídouška ani čtenáři Mateřídoušky“.³⁷ Nejběžnější postup je však užívání spojení jako „naše prasátko“, kdy „naše“ neznamená jeho přivlastnění vypravěči a postavám, ale upozorňuje na fakt, že se jedná o prasátko, které je protagonistou dané pohádky a o kterém se vypráví. Nesetkáváme se tu tedy se situací totožnou s tou, která byla zmiňována výše, kdy vypravěč sebe a čtenáře zahrnuje do jedné skupiny.

³⁶ Janíčková, A.: Moudrý Bilin-Senge, *Mateřídouška* 7, 1950–1951, č. 10, str. 151.

³⁷ Aškenázy, L.: Šeříková pohádka, *Mateřídouška* 18, 1962, č. 4, str. 2.

4. Čtenář

4.1 Adresování čtenáře

Pohádek, které čtenáře přímo oslovují nebo se na něj obrací, rozhodně není většina, přesto se takové najdou, a právě těm se budeme věnovat v první části této kapitoly. Jedná se o postup, který upevňuje kontakt se čtenářem a text mu více přibližuje. Pokud je adresování čtenáře³⁸ přítomno již v textu pohádky samotné, nejčastěji jde o jeho uvedení do pohádkového světa větami jako „Teď si představte“,³⁹ „Věřte – nevěřte“,⁴⁰ „No, řekněte sami“,⁴¹ „Nemůžete si ani představit“,⁴² které buď poukazují na fakt, že daná skutečnost je součástí zkušenostního světa dětí, resp. že jsou s ní seznámeny už z jiných pohádek, nebo naopak předesílá, že se teď čtenáři dozví něco nového, něco, s čím se ještě nesetkali. Většina pohádek se omezuje na jednu takovouto úvodní větu, výjimečně se však vyskytují i delší úseky textu: „Takovou ozvěnu, jakou mají v Kocourkově, jen tak neuslyšíte. Kus za vsí, na vršku, stojí kaplička. A když si na ten vršek vylezete i vy a zavoláte k protější stráni, co vás zrovna napadne, ozvěna vám všecko krásně, zřetelně a jasně zopakuje“.⁴³ Jsou to zpravidla také pasáže, v nichž je reflektována vyprávěnost příběhu, kdy vypravěč poskytuje úvodní představení prostředí a času, ve kterém se pohádka odehrává, se všemi jeho specifickými, nebo naopak vztahem k tradičně známým pohádkám.⁴⁴

Mimo vlastní pohádku se na čtenáře často obrací závěrečný text psaný kurzívou,⁴⁵ který obsahuje informace o vzniku pohádky⁴⁶ nebo který čtenáře např. vybízí, aby redakci časopisu zaslal vlastní pohádku, jako text v *Ohníčku*: „Těšíme se, že nám svůj vlastní příběh pošleš i ty“.⁴⁷ Veškerá tato obracení se na čtenáře využívají 2. osobu plurálu, jen málokdy je čtenář adresován jako jednotlivec, jak je tomu v námi uváděném příkladu.

Ve všech těchto situacích zcela přiznaně iniciuje vznik užšího kontaktu mezi vypravěčem a čtenářem vypravěč. V mnoha pohádkách však narazíme také na situaci,

³⁸ Vzhledem k časopisům, ve kterých se vyskytují, jsou cílovými čtenáři pohádek dětí, v některých případech jsou však adresáti přímo tak označováni: „Poslyšte, děti, nevíte to náhodou?“ (Blažek, O.: Proč tulipány utekly, *Mateřídouška* 18, 1962, č. 6, str. 7).

³⁹ Macourek, M.: O Křišťůvkovi, který se schoval v mixéru, *Mateřídouška* 20, 1963–1964, č. 8, str. 2.

⁴⁰ Pelcová, L.: Jak se vítr dvakrát obrátil, *Sluníčko* 16, 1981–1982, č. 4, str. 26.

⁴¹ Vodňanský, J.: O smutném sněhulákově a dvou zajících, *Sluníčko* 19, 1984–1985, č. 5, str. 28.

⁴² Jirásková, B.: Mlsný král a Babetka, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 2, str. 3.

⁴³ Dvorský, L.: O kocourkovské ozvěně, *Mateřídouška* 35, 1978–1979, č. 6, str. 10.

⁴⁴ Nemáme zde na mysli nutně pouze pohádky lidové, ale celkově žánr pohádky tak, jak se s ním čtenáři setkali jinde.

⁴⁵ Takovéto texty se objevují v *Ohníčku*, v ostatních námi vybraných časopisů jsou zcela výjimečně.

⁴⁶ Zda pohádka vznikla např. na motivy jiného vyprávění nebo obrázku.

⁴⁷ Doskočilová, H.: Pět bratrů Petřů, *Ohníček* 33, 1982–1983, č. 15, str. 11.

kteřá se pokouší budít dojem opaku – tedy že vypravěč reaguje na impuls přicházející ze strany čtenáře. Jsou to reakce jako „Vy se smějete?“⁴⁸, „Že mi nevěříte?“⁴⁹, „Že je vám ho líto?“⁵⁰, kdy vypravěč používá domnělou čtenářovu reakci nebo pochybnost, aby v příběhu pokračoval, objasnil některé skutečnosti nebo část svého vyprávění zdůraznil, také tím ale děj pohádky na okamžik zastavuje a opět poutá pozornost k samotnému aktu vyprávění.

Některé pohádky si také více či méně otevřeně kladou za cíl na čtenáře působit přímo, poučovat ho, vychovávat – tak např. jedním celým ročníkem *Mateřídoušky* prochází pohádka o kůzlačích,⁵¹ kdy každý díl je pojat jako ilustrace rčení (kteřá jsou v textu vždy vysázena kapitálkami), několik pohádek v *Ohníčku* pak poučení plynoucí z děje formuluje přímo nebo přidává další informace v krátkém textu uvedeném za pohádkou a zpravidla vysázeném kurzívou:

V první polovině minulého století se na venkově pořádala ochotnická představení divadelních her s biblickými náměty. Psali je vesničtí písmáci. Na základě biblického textu vytvářeli hry oživené scénami z vesnického života. Nacvičovali je s herci, kteří často neuměli číst ani psát. Představení se obvykle konala pod širým nebem. Proslulé byly letní hry v Podkrkonoší (Stará Ves, Vlastiboř aj.). Protože tenkrát nebylo o rozhlasu, filmu či televizi, ba ani o jiném divadle na vesnici ani potuchy, stávala se představení biblických her jedinou společenskou zábavou pro lidi v širším okolí. Návštěvy mnoho set diváků nebyly výjimkou. Lidové hry zanikly, jakmile se i na venkov mezi ochotníky rozšířily obrozenecké překlady a hry českých autorů.⁵²

4. 2 Představa o čtenáři a jeho znalostech

Málokdy je čtenář v pohádkách přímo definován – několik takových ojedinělých případů se sice vyskytuje, nejedná se však o čtenáře časopisu,⁵³ ale o čtenáře/posluchače pohádky, který sám je součástí rámcového příběhu vyprávěné pohádky, jak je tomu

⁴⁸ Doskočilová, H.: Pohádka o oslátku, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 2, str. 14.

⁴⁹ Strýček Jedlička: Dům u veselé slzičky, *Mateřídouška* 20, 1963–1964, č. 9, str. 6.

⁵⁰ Žáček, J.: Jak si lenoch vzal za ženu lenošku, *Mateřídouška* 37, 1981, č. 2, str. 5.

⁵¹ První z této řady je pojmenována První pohádka o stříbrných kůzlatech, s každým dalším číslem se pak určující řadová číslovka zvyšuje.

⁵² Havelka, S.: Desetník, *Ohníček* 33, 1982–1983, č. 19, str. 9.

⁵³ Jako výjimka z tohoto tvrzení může být vnímána pohádka Na černé hodince (Na černé hodince, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 7, str. 27) začínající slovy: „Pravdivou pohádku chceš, chlapče? Dobrá...“, kdy oslovaný chlapec v celé pohádce již nevystupuje. Daná ukázka by se však dala i přes využívání 2. osoby singuláru zařadit jako specifický případ přímého oslovení čtenáře, kterému jsme se věnovali již výše, a které také nemívá na mysli jednoho konkrétního čtenáře.

ve vyprávění Moudré sovy v *Mateřídoušce*, kde jsou tematizovanými posluchači a adresáty vyprávění malé sovičky: „Milé súvičky, sovičky, sovinky a súvčata!“⁵⁴

My se v této kapitole však zaměříme na představu o čtenáři tak, jak si ji text pohádek buduje – v centru našeho zájmu tedy bude stát otázka po tom, co je v textu vysvětlováno, a o čem se naopak předpokládá, že čtenář zná, což ale neoddělitelně souvisí i s předpokládaným věkem recipientů.⁵⁵ Tak se v *Ohníčku* a *Mateřídoušce* mnohem více v pohádkách využívá slovního humoru a různých hříček, než je tomu ve *Sluníčku*, kde by vzhledem k věku čtenářů mohla např. postava „generálního ředitele zoologické zahrady v Brambůrkách nad Polívkou“⁵⁶ způsobit zmatek a příliš by na sebe poutala pozornost, čímž by děti odvedla od děje a případného ponaučení z pohádky.

Vysvětlována jsou, jak už bylo zmíněno, fakta, která souvisí s nově vymyšleným pohádkovým světem, a děti je tedy nemohou znát, přesto jsou ale tyto informace pro plynutí pohádky důležité (zdůrazněno je tedy např., že „když vítr usne, začne slábnout“,⁵⁷ což je skutečnost, se kterou se děti v reálném světě nesetkají) – ty však vypravěč vysvětluje neskrývaně, pokud by je nevedl, pokračování ve vyprávění pohádky by ztrácelo smysl, neboť by pro děti dění postrádalo logiku a souvislosti.

Více nám obraz čtenáře pohádek vybraných časopisů přiblíží to, o čem se předpokládá, že již čtenáři znají, tedy skutečnosti, které v textech nejsou vysvětlovány. Ty mohou být rozřazeny do několika skupin. Bez zvláštní pozornosti a vysvětlení jsou často ponechávány prvky náležící nějakému specifickému nebo exotickému prostředí – tak v pohádce z fotbalového prostředí není vysvětleno, jaké místo značí „za lajnu“, ale ani v Malířské pohádce⁵⁸ není třeba specifikovat, co je to „šejk“ nebo „mešita“, pro výstavbu příběhu stačí rys cizosti, který v sobě tato slova nesou. V pohádkách odehrávajících se v cizím prostředí⁵⁹ jsou vůbec často některá slova nevysvětlována, neboť slouží pouze k dokreslení příběhu, stejně jako cizí jména nebo názvy měst, která sice reálně existují, ale pro text není podstatné, kolik a zda vůbec něco o nich čtenář ví.

V případě ruského prostředí a reálií se znalost od čtenářů očekává, v textech v *Ohníčku* se vyskytují i narážky a formulace implikující Rusko, aniž by bylo řečeno, že se o něj skutečně jedná – často stačí pouze zmínit cara nebo careviče, kteří jsou (pokud není zdůrazněno, že se jedná o „hodného“ cara) okamžitě postavami zápornými, a tato označení

⁵⁴ -ars-: O pohádkách, *Mateřídouška* 38, 1981–1982, č. 1, str. 28.

⁵⁵ Recepce se budeme zabývat v následující kapitole.

⁵⁶ Hrnčíř, S.: Těžký život draka Josefa, *Mateřídouška* 21, 1964–1965, č. 10, str. 8.

⁵⁷ Kahoun, J.: Jak se koníček proběhl, *Sluníčko* 13, 1979–1980, č. 10, str. 28.

⁵⁸ Mikulka, A.: Malířská pohádka, *Mateřídouška* 44, 1987–1988, č. 8, str. 3–5.

⁵⁹ A nebereme zde v úvahu pohádky překladové, kterým se budeme věnovat zvlášť.

s sebou zároveň nesou kontext a prostředí, ve kterém se jejich nositelé vyskytovali. Vypravěč pak nemusí už příliš popisovat a může se plně věnovat ději, pohádka je jistou atmosférou a souvislostmi díky těmto postavám již naplněna. Stejně tak se předpokládá i určitá znalost prostředí Ameriky, resp. její výskyt v pohádce má také automaticky konotovat něco negativního, aniž by to bylo nějak odůvodňováno v textu: „a byli to hrdinové, kteří vyhnali Američany i jejich sluhy z ostrova“.⁶⁰

Na fakt, že se počítá s jistou čtenářovou obeznámeností s jinými pohádkami, ukazuje využívání postav vypůjčených právě z těchto pohádek (zejména to platí o *Mateřidoušce* a *Ohníčku*). Prozatím se zde omezíme⁶¹ na uvedení pohádky, jejíž název, Úplně nová pohádka o Dlouhém, Širokém a Bystrozrakém,⁶² spoléhá na čtenářovo povědomí o tom, že nějaká pohádka o Dlouhém, Širokém a Bystrozrakém již existuje.

Zpravidla nevysvětlovány jsou dvě širší kategorie reálií – jedna zahrnuje prvky vážící se k soudobému světu a prostředí, ve kterém děti žijí a denně se v něm pohybují. Tak se např. předpokládá, že není třeba přibližovat, kdo nebo co je „MNV“⁶³ nebo „embéčko“.⁶⁴ Druhá skupina pak sestává z reálií z období druhé světové války, u kterých se jejich znalost předpokládá bez ohledu na to, kolik let od války uplynulo, „nacisti“, „Hitler“, „fašisté“, „rajch“ nebo „partyzáni“ jsou tak stále součástí slovníku cílové skupiny našich časopisů a stejně jako již výše zmíněný „car“ s sebou nesou jisté ustálené konotace a naplňují pohádku určitou atmosférou.

⁶⁰ Holler, J.: Ostrov jako krokodýl, *Mateřidouška* 20, 1963–1964, č. 12, str. 10.

⁶¹ Postavám, i těm přeneseným z jiných pohádek, bude věnována jedna z následujících samostatných kapitol.

⁶² Zinnerová, M.: Úplně nová pohádka o Dlouhém, Širokém a Bystrozrakém, *Mateřidouška* 31, 1975, č. 10, str. 9–10.

⁶³ Adla, Z.: Veselý amplion, *Mateřidouška* 20, 1963–1964, č. 4, str. 2.

⁶⁴ Darin, J.: Autobus Andula, *Mateřidouška* 32, 1975–1976, č. 4, str. 26.

5. Recepce

Z hlediska recepce se námi vybrané časopisy mezi sebou liší, což je dáno věkem cílového publika. *Mateřídouška* a *Ohníček* předpokládají recipienty, kteří jsou schopni přečíst si text sami,⁶⁵ naproti tomu *Sluníčko* je určeno nečtenářům.⁶⁶ Časopisy si toto vymezení definují samy, teoreticky je to obsaženo např. i v mnoha člancích časopisu *Zlatý máj*,⁶⁷ kde je recepce a měnícímu se typu čtenářů, stejně tak ale účelům různorodých textů v časopisech pro děti, věnováno mnoho prostoru.

5.1 Působení na čtenáře

Aspektu působení na čtenáře a jeho výchovy jsme se dotkli již v předchozí kapitole, zde tedy pouze doplníme několik skutečností. Pohádky zřídka obsahují výslovně formulované poučení – v případech, kdy tomu tak je, se toto poučení nachází vysázené kurzívou za pohádkou, není tedy přímo její součástí a i stylově se odlišuje od vypravěčových promluv v textu –, zařadit sem lze také již jmenované pohádky z *Mateřídoušky* o kůzlátkách, kde jsou do pohádky zapojována různá rčení (v textu značená kapitálkami) a mají tak dětem něco ilustrovat a naučit je něco nového. Nemusí se však vždy nutně jednat o rčení – výjimečně texty také rozšiřují povědomí čtenářů o reálném světě, zapojují prvky a skutečnosti z něj jako např. pohádka o televizní anténě v *Ohníčku*.⁶⁸

5.2 Grafická stránka a obrázky ve vztahu k pohádkám

I bez znalosti vymezení časopisů samotných je cílová věková skupina zjevná již z grafické stránky pohádek v jednotlivých časopisech. Pohádky ve *Sluníčku* jsou často doplněny velkým obrázkem, nezřídka je tomu i tak, že několik velkých obrázků ilustrujících děj je doplněno jednou až dvěma větami.⁶⁹ I v případě, že na stránce převažuje nad obrázky text, jsou písmena poměrně malé velikosti, je tedy patrné, že časopis počítá s rolí prostředníka, který dětem bude text předčítat, nezprostředkované recepce dětmi jsou tak

⁶⁵ Původně byla *Mateřídouška* kromě dětem mladšího školního věku určena i jiskrák, kterým byl poté vyhrazen časopis *Ohníček*. Více o časopisech viz kapitola Profil časopisů.

⁶⁶ Již na obálce je nad názvem časopisu umístěno „Pro nejmenší“.

⁶⁷ Některé z nich jsou užity v této práci a uvedeny v seznamu použité literatury.

⁶⁸ Jiránek, V.: Na střeše, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 3, str. 8.

⁶⁹ Takovéto grafické řešení pohádek připomíná původní komiks tak, jak vypadal ještě před zobrazováním textu v bublinách.

určeny pouze doprovodné obrázky, které jsou občas umístovány i do textu, který je pak obtéká.⁷⁰

Méně výraznou roli hrají obrázky v *Mateřídoušce* a *Ohníčku*, kde pokud slouží jako doprovod textu, jsou menší velikosti než ve *Sluníčku*, *Ohníček* využívá často obrázků černobílých namísto barevných. Texty pohádek v *Mateřídoušce* a *Ohníčku* jsou výrazně delší než ty ve *Sluníčku*, a pokud je obrázek větší, pak je tomu tak proto, že k němu text nějak přímo odkazuje nebo se od čtenáře bude po přečtení pohádky vyžadovat vlastní aktivita na základě uvedených obrázků, o tom však podrobněji níže.

Jiným typem obrázků jsou ty, které odkazují k autorovi textu a k vyprávěnému ději se nevztahují. Nejčastěji se objevují v *Ohníčku* a jedná se buď o portréty spisovatelů a jiných umělců, nebo výjimečně o obrázky od autorů, kterých se text týká.⁷¹

5.3 Aktivní účast čtenářů

V *Mateřídoušce* a *Ohníčku* se vyskytují pohádky, které od čtenáře vyžadují aktivní podílení se – využíváno je několika způsobů. V *Mateřídoušce* se jedná o pravidelné rubriky (např. „Povídejte pohádku“ a „Spořínek vypráví pohádku“),⁷² kde si čtenář nejdříve přečte pohádku a teprve poté má nastoupit jeho vlastní aktivita. V „Povídejte pohádku“, jak už sám název napovídá, má čtenář podle obrázků umístěných v okénkách vedle textu odvyprávět příběh, který si právě přečetl. U *Spořínka* se vlastní účast čtenářů nepožaduje v každém čísle, ale pouze v závislosti na ději, kdy za textem následuje např. hádanka spojená s danou pohádkou, obrázek vyžadující dokreslení nebo je dětem adresována otázka za pohádkou: „Jak šetříte na dárky pro kamarády vy, děti?“⁷³

Na lehce pozměněném principu jsou postaveny (opět v *Mateřídoušce*) i další pohádky – loutkové. Také zde najdeme text pohádky, přiloženy jsou papírové postavy, které si má čtenář vystříhat, slepit a přečtenou pohádku si s nimi zahrát.⁷⁴

⁷⁰ Důležitost role prostředníka v časopisech určených dětem vystihuje S. Švec: „Další z možností teoretického zkoumání periodik pro děti je např. významná role prostředníků při jejich recepci. Recepce dětského časopisu, podobně jako tvorby pro děti obecně, je ještě ve větší míře než u tvorby pro dospělé podmíněna zprostředkováním – mezičlánkem v komunikaci, jež tvoří obvykle rodiče, starší sourozenci a další příbuzní, škola, vrstevnická skupina apod. Tito prostředníci (v rolích opinion leaderů, či dokonce gatekeeperů svého druhu, kteří kupř. umožňují či neumožňují časopis si předplatit) významně podmiňují nejen přístupnost médií určených dětem, ale rovněž jejich interpretaci“ (Švec, S.: *Dějiny českojazyčných časopisů pro děti v letech 1850-1989*, str. 19).

⁷¹ Většina takovýchto textů však už nepatří k žánru pohádky.

⁷² *Spořínková* rubrika různě transformuje své jméno, *Spořínek* však v názvu zůstává vždy.

⁷³ O líném medvědovi, *Mateřídouška* 35, 1978–1979, č. 4, str. 20.

⁷⁴ K těmto pohádkám se blíže vrátíme později.

Největší míru aktivity vyžadují vybrané pohádky v *Ohníčku*, které jsou nedokončené – ty mají sami čtenáři dopovědět a pohádku se svým koncem zaslat redakci, která vybere několik nejlepších a v některém z dalších čísel je otiskne.⁷⁵

5. 4 Vztah k jiným médiím

V případě *Sluníčka* se nejedná o příliš častý jev, ale *Ohníček* a *Mateřidouška* využívají v pohádkách i kontakt dětí s dalšími médii.⁷⁶ V první řadě se jedná o uvádění ukázek z knih, které budou v blízké době vydány. Tak např. pohádka, kde papoušek vypráví životopisná fakta autora připravované knihy, slouží jako upoutávka na tuto knihu.⁷⁷ Čtenář pak bývá o knize informován textem v kurzívě za pohádkou, za jednou z pohádek *Mateřidouška* dokonce upozorňuje na vlastní knihu, která bude publikována v brzké době.⁷⁸ Jiné pohádky upozorňují na vznikající film nebo na rozhlasovou hru na této pohádce založenou nebo s ní a jejím autorem související a nabádají čtenáře, aby si ji poslechli nebo se s ní seznámili.

To vše byly situace, v nichž se předpokládá, že se čtenář časopisu bude na základě této pohádky vydávat dál. Využívá se však i opačného směru – nejčastěji v souvislosti s televizními pohádkami⁷⁹ a knihami, kdy zejména v *Mateřidoušce* u příběhů pohádkových postav Rumcajse nebo Křemílka a Vochoomůrky nejsou ani při prvním výskytu tyto postavy představovány a čtenáři nejsou uváděni do jejich světa, neboť se spoléhá na to, že děti jsou s nimi už seznámeny, a jedná se tedy jen o další příběhy z již známého prostředí.

⁷⁵ Více pozornosti bude těmto pohádkám spolu s těmi, které čtenáři vymýšleli celé, věnováno později.

⁷⁶ Vztahu časopisů pro děti a ostatních médií se věnuje ve své práci S. Švec.

⁷⁷ Horanský, M.: Jak se papoušek Papučka učil zpívat, *Mateřidouška* 32, 1975–1976, č. 8, str. 26–27.

⁷⁸ Syrovátka, O.: O klukovi, který natahoval moldánky, *Mateřidouška* 27, 1970–1971, č. 4, str. 27.

⁷⁹ Až po začátku vysílání *Večerníčku* v roce 1965, neboť v tomto kontextu se využívá postav známých právě z něj.

6. Postavy

V každé z pohádek se vyskytuje více než jedna postava, není tedy možné, ale ani pro tuto práci stěžejní zabývat se detailněji každou z nich, jejím postavením, motivacemi a rolí v pohádkovém ději. Je tudíž nezbytné vytvořit zde určité kategorie, na jejichž základě budeme postavy třídit a pojmenovávat – rozhodli jsme se pro několik takových kategorií daných pohybem postav na určitých škálách. Za krajní body těchto rozmezí jsme zvolili pojmenovanost a nepojmenovanost postavy, její živost nebo neživost v realitě, pohádkovost a nepohádkovost postavy, tzn. její běžný výskyt ve skutečném světě; a nakonec i záporné a kladné vlastnosti postavy.

6. 1 Jméno postavy

V námi vymezeném období se v daných časopisech často setkáváme s postavami (ať už lidmi, zvířaty nebo věcmi), které vlastní jméno nemají a jsou určeny pouze apelativem – zvířata jsou tak označena jen svým druhem, lidé jsou zpravidla pojmenováni označením daným vztahem k jiným lidem – nejčastěji bez proprií stojí „babička“ a „dědeček“, tedy osoby, které ani ve své životní realitě nejsou děti zvyklé nazývat vlastním jménem; občas se k označení postavy používá také jejího postavení jako např. „hrabě“,⁸⁰ „ministři“⁸¹ nebo „sedlák“.⁸² U posledně jmenovaných jsou často již v jejich označení zahrnuti pozitivní nebo negativní konotace, proto proprium není nutné, nejedná se o jejich individualitu, ale o jistou typičnost.

Bez propria se občas vyskytují také pohádkové postavy jako např. „čert“,⁸³ „víly“⁸⁴ nebo „vodník a strašidla“⁸⁵ a téměř všechny neživé předměty a další entity jako např. „sněhulák“⁸⁶ nebo „tma“.⁸⁷

Na hranici pojmenovaných a nepojmenovaných postav stojí ty, které sice nemají vlastní jméno, ale je jim přidělena nějaká určující vlastnost, která apelativum upřesňuje – někdy je toho využíváno v případě, kdy není jasné, zda se jedná o pozitivně nebo negativně

⁸⁰ Dvorský, L.: O lakomé paní hraběnce, *Mateřídouška* 34, 1977–1978, č. 8, str. 6–8.

⁸¹ Čtvrtek, V.: O králi, co nepoznal housle, *Mateřídouška* 18, 1962, č. 7, str. 4–5.

⁸² Černý, P.: Povídejte pohádku, *Mateřídouška* 37, 1980–1981, č. 11, str. 24.

⁸³ Černý, P.: Voják a čert, *Mateřídouška* 37, 1980–1981, č. 6, str. 24.

⁸⁴ Solanský, B.: Bludička Markéta, *Mateřídouška* 35, 1978–1979, č. 7, str. 26–27. Ostatní víly pojmenovány nejsou, hlavní postava, bludička Markéta, ale jméno má.

⁸⁵ Šaloun, E.: Jak se zámecké strašidlo naučilo plavat, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 2, str. 25–27.

⁸⁶ O sněhulákovi flétnisty Fialky, *Mateřídouška* 38, 1981–1982, č. 5, str. 27.

⁸⁷ Pacovský, J.: Malované sny, *Sluníčko* 8, 1974–1975, č. 12, str. 2–5.

hodnocenou postavu, popřípadě tam, kde to přímo běžnému hodnocení odporuje, jako je tomu např. v případě již dříve připomínaného cara.

Postavy, které jsou označeny *propriem*, získávají jistou specifickou a rys individuality. Určeny bývají nejen jménem křestním, kterého je nejčastěji využíváno k přidání lidského rysu neživým věcem nebo zvířatům,⁸⁸ ale také, zejména v případě lidských postav, příjmením, které zdůrazňuje určitý rys postavy, zřejmý nejčastěji z děje:⁸⁹ „král Narcis“,⁹⁰ „dědeček Rachota“⁹¹ nebo „doktor Vševed“.⁹² U lidských postav se ale často objevují i jména, která původně označovala neživé věci nebo zvířata, jako je případ „flétnisty Fialky“.⁹³ Zvláštní kategorií jsou zde pak konkrétní postavy z jiných pohádek a postavy přenesené do textu z reality, k čemuž se vrátíme ještě později.

Jen výjimečně hraje jméno postavy v pohádce hlavní roli, jak je tomu v případě pohádky o pěti bratřech, kteří všichni nesou stejné jméno.⁹⁴

6. 2 Živé a neživé postavy

Pro další dělení postav využijeme kritérium jejich živosti a neživosti v reálném světě, tedy rozdělení na zvířata, lidi a věci neživé. Ze zvířat se objevují zvířata žijící v lese, ta domácí vystupují pouze jako jakési doplnění, majetek nebo přítel lidí. Lidské postavy byly zmíněny výše, proto se zde jimi zabývat již nebudeme. Neživé věci se pohybují na škále od květin až po jmenovaného sněhuláka, pokud se ale nějakým způsobem vážou pouze k určité části roku (listy, vločky), jsou zařazovány podle ročního období, resp. vždy v souladu s ním.⁹⁵

Všechny neživé věci však pojí skutečnost, že mají nějaké lidské vlastnosti, což je jakýmsi úběžníkem práce s těmito postavami v pohádkách a výjimečně je to i tematizováno.⁹⁶ Stejně jako zvířata spolu i tyto původně neživé předměty komunikují, neznamená to však

⁸⁸ K jisté antropomorfizaci se u těchto postav nevyužívá pouze lidských jmen, blíže se tomu budeme věnovat později.

⁸⁹ Něco podobného dělá také zmíněné využívání určujících adjektiv.

⁹⁰ Jiráček, A.: Zázračný lék, *Mateřídouška* 44, 1987–1988, č. 1, str. 3–5.

⁹¹ -shr-: Tři panáčky, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 5, str. 17.

⁹² Černý, P.: Doktor Vševed, *Mateřídouška* 38, 1981–1982, č. 6, str. 24.

⁹³ O sněhulákovi flétnisty Fialky, *Mateřídouška* 38, 1981–1982, č. 5, str. 27.

⁹⁴ Doskočilová, H.: Pět bratrů Petřů, *Ohníček* 33, 1982–1983, č. 15, str. 11.

⁹⁵ Více viz kapitola Vliv aktuální reality.

⁹⁶ Jak je tomu v případě již uvedené pohádky, která se týká obživení sněhuláka a jeho nabytí lidských vlastností, nebo také v pohádce Hra na podzim, kde vítr tleská a listy dělají kotrmelce (Frybová, V.: Hra na podzim, *Sluníčko* 12, 1978–1979, č. 3, str. 3).

nutně, že používají lidskou řeč – občas je dokonce zdůrazňováno, že tomu tak není.⁹⁷ Jinak si ale tyto postavy uchovávají své typické druhové vlastnosti.

6.3 Pohádkovost postav

Nepohádkové postavy se vyskytují často, což je dáno už jistým posunem autorských pohádek oproti těm lidovým.⁹⁸ Stejně jako u ostatních, i u nepohádkových postav se jedná více o zdůraznění nějakého typického rysu než o příběh jedné konkrétní a specifické individuality. V kategorii těchto postav můžeme ještě zvlášť vymezit ty, které mají předobraz v reálném světě, a odkazují tak tedy do sféry aktuálního světa. Nejedná se o postavy jako např. dříve zmiňovaný hrabě nebo car, ale o konkrétní osobnosti, které s sebou nepřinášejí jen atmosféru místa výskytu, ale také určité vlastnosti, souvislosti, postavení, vzhled,⁹⁹ a šetří tak prostor, neboť není třeba je v textu více přibližovat.¹⁰⁰

Stejně tak je tomu i v případě postav sice pohádkových, ale pocházejících z jiných textů (např. již tolikrát připomínání Dlouhý, Široký a Bystrozraký) a ještě častěji známých dětem z jiných médií – Rumcajs s Cipískem a Mankou, králíci z klobouku nebo Křemílek a Vochohmůrka.¹⁰¹

Nejčastější v rámci námi takto vymezeného dělení jsou postavy typicky pohádkové – víly, draci, princezny a další. Čtenáři tyto postavy znají, mají k nim přiřazené kladné nebo záporné hodnocení, se kterým se v textech počítá. Pokud je hodnocení opačné, než jak je zvykem, je to v pohádce zdůrazněno, resp. je této postavě přiřazeno specifikující adjektivum, jak již bylo vyloženo výše. Obecně tyto postavy většinou mají vlastní jméno a nejenže se tím opět přibližují lidskému světu, ale zároveň tím také získávají rys individuálnosti, jak bylo již také připomenuto.

⁹⁷ Křešnička, J.: Putování krokodýla Alberta, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 5, str. 7–8.

⁹⁸ Mnoho časopiseckých pohádek také nese rysy pohádek novelistických, více viz např. Otčenášek, J.: *Antropologie narativity. Problematika české pohádky*, str. 61 (zde citováno na str. 35).

⁹⁹ Z uvedeného bývá vybíráno jen to, co je pro dané zobrazení žádoucí. Další aspekty využívání těchto postav budou zmíněny v kapitole Vliv aktuální reality.

¹⁰⁰ Jsou to postavy, které mají blízko k onomu „[hypotetickému pólu] zcela přímočarého odkazování do sféry aktuálního světa („reálná“ postava charakterizovaná vlastním jménem i atributy, které k ní máme přiřazeny na základě našich historických, kulturních či dobově sociologických znalostí)“ (Bílek, P. A.: *Hledání jazyka interpretace: k modernímu prozaickému textu*, str. 60).

¹⁰¹ V *Ohníčku* se tyto postavy nevyskytují, ale v *Mateřidoušce* a *Sluníčku* jejich příběhy najdeme hned v několika ročnících.

6. 4 Vlastnosti postav

Postavy se liší i v tom, kde na škále kladný—záporný jsou umístěny. Záměrně zde nevolíme slova „hodný“ a „zlý“, neboť skutečně zlých postav je v našich pohádkách minimum. Často mají postavy nějaké negativní vlastnosti, kterými jsou blíže charakterizovány – nejedná se o jméno, ale opět jsou tím čtenáři přiblíženy. Takovými vlastnostmi jsou např. „přihloupý“¹⁰² nebo „lakomý“¹⁰³ a jejich nositelé jsou zpravidla potrestáni, nebo poučeni a napraveni:

Jen se k ní přiblížil zlatý vozík, zaklela mlsného a tlustého krále. Nezačarovala ho však v holubici nebo žabáka nebo v jinou osvědčenou podobu, ale v obrovský kornout vanilkové zmrzliny. Nemůžete si ani představit hrůzné následky toho neuváženého zakletí! Jakmile poddaní uviděli, že se k nim blíží obrovský kornout zmrzliny, vrhli se k vozíku a lízali a lízali.¹⁰⁴

Zcela v souladu s žánrem pohádky nebývají postavy složitě popisovány, nejde u nich o důkladnou psychologickou propracovanost ani realistické zachycení, ale o jejich typičnost. Pokud nejsou vlastnosti patrné již z děje pohádky nebo jména, jsou vyjádřeny právě jedním konkrétním adjektivem. Zpravidla se čtenář nedozví, jak postavy vypadají,¹⁰⁵ pokud to ještě více nepodporuje jejich typičnost.

¹⁰² Janíčková, A.: Moudrý Bilin-Senge, *Mateřídouška* 7, 1950–1951, č. 10, str. 151.

¹⁰³ Bednářová, E.: Čertova bába, *Sluníčko* 9, 1975–1976, č. 8, str. 8, nebo také Dvorský, L.: O lakomé paní hraběnce, *Mateřídouška* 34, 1977–1978, č. 8, str. 6–8.

¹⁰⁴ Jirásková, B.: Mlsný král a Babetka, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 2, str. 4.

¹⁰⁵ Na tento aspekt není důraz kladen ani u postav s konkrétním reálným předobrazem, jak bude ještě zmíněno dále.

7. Přebírání prvků z tradičních pohádek

Pohádky v námi vybraných časopisech jsou pohádky autorské,¹⁰⁶ lidové¹⁰⁷ se objevují jen zcela výjimečně, a to pak zpravidla jako ukázka z díla nebo jako doprovod k představení autora v časopise. Přesto ale samozřejmě využívají i autorské pohádky prvky vlastní pohádkám klasickým, v této práci se však nebudeme zabývat tím, do jaké míry a zda vůbec zachovávají dějový půdorys a osnovu pohádek tradičních způsobem, jakým pohádky zpracoval Propp ve své *Morfologii pohádky*.¹⁰⁸

J. Otčenášek píše o tradičních pohádkách:

*Podstatou pohádky je epický příběh odehrávající se mimo čas v nereálném či realitě vzdáleném prostředí s často nadpřirozenými nebo alespoň netypickými jevy, postavami a předměty. Příběh vychází z ustálené výstavby, je ukončen, dále nás nezajímá, co se s postavami děje. Samotné vnímání času je odlišné od jeho reálného plynutí, ale protože se jedná o pohádku, nezbuzovalo toto pojetí žádné komentáře od posluchačů. Prostor, v němž se děj pohádky odehrává, je obvykle schematizované a jeho popisy nejsou většinou příliš vyčerpávající. Pohádky obecně pracují s ustálenými slovními spojeními, schematizovanými postavami a všeobecně známými vlastnostmi těchto postav (např. čert je zlý a nebezpečný a nikdy se nezmění na hodného kamaráda, jak je tomu v autorských pohádkách), užívají se četné tradiční formule.*¹⁰⁹

Nás zde bude zajímat, jaké prvky, motivy a postupy tradičně spojované s (lidovými) pohádkami můžeme v našich časopisech nalézt a jak se s nimi nakládá, jak je využíváno čtenářovy znalosti pohádek a zkušenosti s nimi jakožto s žánrem.

První, s čím se čtenář setkává a co odkazuje k tradičním pohádkám, je titul pohádky. Názvy často začínají „O“ (O nevděčném krokodýlovi,¹¹⁰ O smutném sněhulákovi a dvou zajících)¹¹¹ a „Jak“ (Jak spolu vločky ševelí,¹¹² Jak si lenoch vzal za ženu lenošku,¹¹³ Jak se

¹⁰⁶ Někdy bývají tyto pohádky označované také jako „umělé“ a některé z nich by např. podle pojetí H. Šmahelové mohly být zařazeny do skupiny autorských adaptací spíše než autorských pohádek, ve kterých se „mnohem výrazněji projevuje odklon od poetiky a látek folkloru“ (H. Šmahelová: *Návraty a proměny: literární adaptace lidových pohádek*, str. 95).

¹⁰⁷ Nebo také pohádky folklorní.

¹⁰⁸ I v námi zkoumaných pohádkách se vyskytují funkce a role, jak je Propp vymezil, ale pro zaměření naší práce není takovýto způsob zkoumání vymezených textů důležitý.

¹⁰⁹ Otčenášek, J.: *Antropologie narativy – problematika české pohádky*, str. 28.

¹¹⁰ Vavruška, E.: O nevděčném krokodýlovi, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 1, str. 31.

¹¹¹ Vodňanský, J.: O smutném sněhulákovi a dvou zajících, *Sluníčko* 19, 1984–1985, č. 5, str. 28.

¹¹² Titzlová, M.: Jak spolu vločky ševelí, *Ohníček* 34, 1983–1984, č. 8, str. 7.

¹¹³ Žáček, J.: Jak si lenoch vzal za ženu lenošku, *Mateřídouška* 37, 1981, č. 2, str. 3–5.

vítr dvakrát obrátil).¹¹⁴ Občas takový název nesou ale i texty nepohádkové, jak již bylo zmíněno výše.¹¹⁵ Jiné pohádky svůj vlastní žánr pojmenovávají přímo v názvu (Pohádka o pušce,¹¹⁶ Pohádka o oslátku,¹¹⁷ Nekonečná pohádka).¹¹⁸

Mnoho pohádek také využívá postav tradičně se vyskytujících v pohádkových textech – ať už se jedná o princezny, draky, loupežníky, babky, krále nebo postavy přímo vypůjčené z jiných pohádek. V těchto případech se předpokládá, že se s postavami čtenáři setkali už dříve (již zmiňovaní Dlouhý, Široký a Bystrozraký, hloupý Honza, zlatá rybka), jiné mají i další klasické rysy pohádkových postav, např. používají kouzla.

V souvislosti s kouzly je třeba zmínit prvek, který se v pohádkách vyskytuje velmi často, a tím je magické číslo tři. Rodiče zpravidla mívají tři dcery nebo tři syny, zlatá rybka splní tři přání, „tři dny a tři noci“ zpívá básník a zpěvák Juan¹¹⁹ a vepřový smutek trvá „tři neděle, tři dny, tři hodiny a tři minuty“.¹²⁰ Jiná čísla se v pohádkách téměř neobjevují – pokud mají rodiče např. dětí víc, není jejich počet vyjádřen číslem nebo k němu není poutána pozornost, důležitější jsou pak jejich jména.¹²¹ Zlatá rybka plní ale vždy přání tři, stejný je i počet úkolů, které zadává svým nápadníkům vdavekchtivá princezna.

Daná žánrový vymezením je také blížeji nepřesně určená lokace a čas – k tomu se využívá ustálených úvodních formulací, které děj do tohoto bezčasí zasazují. Pro příklad uveďme některé formulace, které se v pohádkách opakují: „To vám byla jednou jedna“,¹²² „To bylo jedno“,¹²³ „Jednou žili kdesi“,¹²⁴ „Žila byla“,¹²⁵ „Před dávnými a dávnými časy“,¹²⁶ „Za starých časů“¹²⁷ atd. Některé pohádky v *Mateřídoušce* však využívají čtenářovo očekávání takovéto úvodní části a lehce ji pozměňují: „Nebylo to dávno. A nebylo to ani za sedmero horami a lesy, ani v královském paláci“,¹²⁸ „Kdysi kdesi žil“,¹²⁹ jiné pouze více

¹¹⁴ Pelcová, L.: Jak se vítr dvakrát obrátil, *Sluníčko* 16, 1981–1982, č. 4, str. 26.

¹¹⁵ Viz kapitola Profil časopisů.

¹¹⁶ Ďuričková, M.: Pohádka o pušce, *Mateřídouška* 31, 1974–1975, č. 12, str. 12.

¹¹⁷ Doskočilová, H.: Pohádka o oslátku, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 2, str. 14.

¹¹⁸ Hurník, I.: Nekonečná pohádka, *Ohníček* 34, 1983–1984, č. 2, str. 22.

¹¹⁹ Kašpar, O.: Juan Kankán a čert, *Mateřídouška* 33, 1976–1977, č. 11, str. 13.

¹²⁰ Kočí, F.: Slepice a šakal, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 3, str. 27.

¹²¹ Doskočilová, H.: Pět bratrů Petrů, *Ohníček* 33, 1982–1983, č. 15, str. 11.

¹²² Marek, J.: Pohádka o jabluňce se zlatými jablky, *Mateřídouška* 20, 1963–1964, č. 2, str. 12.

¹²³ Vrbová, H.: O hodinách vševědkách, *Sluníčko* 12, 1978–1979, č. 5, str. 2.

¹²⁴ Čtvrtek, V.: Tři piráti, *Mateřídouška* 18, 1962, č. 1 str. 6.

¹²⁵ Petiška, E.: O červeném kohoutu, *Mateřídouška* 33, 1976–1977, č. 10, str. 3.

¹²⁶ -ars-: Trojský kůň, *Mateřídouška* 36, 1979–1980, č. 1, str. 22.

¹²⁷ Štíplová, L.: Pampelišková pohádka, *Sluníčko* 16, 1981–1982, č. 8, str. 4.

¹²⁸ Strýček Jedlička: Dům u veselé slzičky, *Mateřídouška* 20, 1963–1964, č. 9, str. 6. Jak již bylo zmíněno, v *Mateřídoušce* se takovéto dílčí změny mohou (vzhledem k vyššímu věku čtenářů než je tomu u *Sluníčka*) objevovat.

¹²⁹ Dobšínský, P.: O větrném králi, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 12, str. 30–31.

zdůrazňují aspekt vyprávěnosti pohádky např. přidáním dativu kontaktového: „Tak vám byla jednou jedna.“¹³⁰

Stejně tak je užíváno závěrečných formulací, kde zpravidla jejich běžně známá forma zůstává zachována a nijak se nepřetváří: „Od té doby“,¹³¹ „A jestli neumřel, stůně dodnes“,¹³² „A jestli se nezastavil, tak pořád ještě peláší“.¹³³

Některé pohádky sice výše zmíněných prvků a formulací nepoužívají, svůj žánr ale reflektují – buď je tomu, jak již bylo zmíněno, přímo v názvu, nebo pak v rámci textu samotného odkazováním k vlastní pohádkovosti, nejčastěji však zasazením vlastní pohádky do rámcového textu. Vyprávění je pak přímo jako pohádka uvedeno: „Budeme si povídat pohádku, chcete?“¹³⁴

¹³⁰ Tamtéž. Více viz kapitola Čtenář.

¹³¹ Černý, P.: Jak si medvěd zařizoval byt, *Mateřídouška* 38, 1981–1982, č. 1, str. 24.

¹³² Černý, P.: Kouzelná košile, *Mateřídouška* 38, 1981–1982, č. 11, str. 24.

¹³³ Malinský, Z.: Jak zajíc běžel o závod, *Mateřídouška* 35, 1978–1979, č. 2, str. 5.

¹³⁴ Marek, J.: Pohádka o jabluňce se zlatými jablky, *Mateřídouška* 20, 1963–1964, č. 2, str. 12.

8. Aspekt opakování a seriálovosti

Následující kapitola se bude zabývat aspektem opakování¹³⁵ u pohádek na škále od rubriky, v níž se objevují vzájemně nesouvisející pohádky, až po pohádky na pokračování. Zmíněné rozpětí se týká zejména *Mateřídoušky – ze Sluníčka* by se sem dala zařadit pouze rubrika Hospodářika, která prochází několika čísly a občas obsahuje pohádky, jinak se ale zde ani v *Ohníčku* pohádky na pokračování ani pravidelné rubriky obsahující pohádkové texty nevyskytují. Po sobě jdoucí čísla časopisů jsou však koncipována ve většině případů shodně a i bez uvedení konkrétní rubriky jsou tak pohádky v časopise umístěny přibližně na stejném místě.

V *Mateřídoušce* je repertoár možností opakování a příběhů na pokračování mnohem větší. Kromě pohádek nezařazených do konkrétních rubrik, ale vyskytujících se na stejném místě v časopise, tu najdeme i pravidelné pohádkové rubriky. Ty již názvem signalizují, že obsahují pohádkové texty: „Povídejte pohádku“¹³⁶ nebo „A nakonec ještě malá pohádka“;¹³⁷ názvy některých z nich jsou mírně modifikovány v závislosti na okolnostech: „Pohádka na“ je také rubrikou, jejíž název se ale vždy přizpůsobuje konkrétnímu měsíci, na který je pohádka určena, „Popříšlo“ zase tomu, z jakého prostředí pochází přísloví, na jehož základě je pohádka vystavěna. V těchto případech jde pouze o rubriku, jednotlivé pohádky spolu vzájemně nesouvisí, nenavazují na sebe a často nejsou ani dílem jednoho autora.

Vyšší míru provázanosti vykazují jiné rubriky, které ještě stále neobsahují pohádky na pokračování, ale kde se už opakuje postava zprostředkovatele děje nebo (pojmenovaného) vypravěče¹³⁸ – to je případ *Spořínka* a také rubriky „Moudrá sova vypravuje“, ani jedna z nich však neobsahuje pohádky vždy.

U dalších se jedná už o sérii¹³⁹ – v *Mateřídoušce* se opakují např. příběhy Rumcajse, Doubravnička nebo Pohádky z rybníka Puškvorce, ale také texty s polní žínkou Evelínkou

¹³⁵ Tím nemyslíme opakování týchž jednotlivých pohádek, přestože i to se zřídka vyskytne, jak je tomu např. v případě ruské pohádky Mášenka a medvěd, která je připomínána jako „úplně první pohádka v úplně první *Mateřídoušce*“ a je uvedena spolu s dalšími překladovými pohádkami, které již byly v *Mateřídoušce* otištěny (Mášenka a medvěd, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 3, str. I).

¹³⁶ V této rubrice se také několikrát odkazuje k tomu, že pravidelní čtenáři ji už znají: „A nakonec ještě obvyklou otázku. Umíte vyprávět pohádku jen podle obrázků?“ (Černý, P.: Jak si chudák pomohl k penězům, *Mateřídouška* 38, 1981–1982, č. 9, str. 24).

¹³⁷ Umístěna na poslední stránce časopisu.

¹³⁸ Právě sem se řadí také již zmíněný Hospodářik ze *Sluníčka*.

¹³⁹ „Série sestávají ze souboru oddělených příběhů, které se v každé epizodě uzavřou.“ (McQuail, D.: *Úvod do teorie masové komunikace*, str. 273). U. Eco totéž nazývá seriálem: „Seriál funguje na bázi jisté ustálené situace a omezeného počtu fixních hlavních postav, kolem kterých se pohybují postavy sekundární, jež se mění. Sekundární postavy musejí vzbuzovat dojem, že nový příběh je odlišný od těch předchozích, i když narativní schéma se v podstatě nemění“ (Eco, Umberto: *Jak interpretovat seriály*, in *Meze interpretace*, str. 96).

v hlavní roli. Série má vždy stejného autora, nachází se v časopise na stejném místě a v každém čísle je stejně graficky provedena. Nicméně sériovost není v textu nijak tematizována, k pochopení příběhu není nutná znalost předchozích epizod. Postavy sice nejsou představovány,¹⁴⁰ ale podstatné informace jsou pochopitelné z daného textu a každý příběh tak může stát sám o sobě.¹⁴¹

Za seriálové¹⁴² lze v našich časopisech označit pohádek jen několik – od kratších, které prochází pouze několika čísly, jako jsou ty v rubrice „Letní pohádka Mateřídoušky“ a „... a sedm trpaslíků“, až po pohádky pokrývající celý jeden ročník, což je případ Školy pohádek a Pohádky o stříbrných kůzlatech. V první části příběhu jsou postavy představeny a v dalších číslech pak děj navazuje přímo tam, kde v tom předešlém skončil. Na konci každého úseku se objeví znamení, že děj bude pokračovat příště: „Pokračování příště“¹⁴³ nebo „Konec letní pohádky najdete v příštím čísle“,¹⁴⁴ jinde ale přímo v pohádce skutečnost, že se jedná pouze o jeden díl celkového příběhu, reflektována není.

¹⁴⁰ Rumcajs z jiného důvodu než Evelínka, jak bylo již zmíněno v kapitole Recepte.

¹⁴¹ U Doubravnička je však na konci vždy informace o tom, jaký text bude následovat v příštím čísle. Na rozdíl od Moudré sovy, která se na konci loučívá slovy „zase příště“, tu však již neinformuje postava Doubravnička, ale kurzívou vysázený text za pohádkou.

¹⁴² „V případě seriálů příběh pokračuje bez konce od jedné epizody k druhé“ (McQuail, D.: *Úvod do teorie masové komunikace*, str. 273).

¹⁴³ Balík, J.: Jak na Brčálka přišla zlá nemoc, *Mateřídouška* 43, 1986–1987, č. 2, str. 15.

¹⁴⁴ Čtvrtek, V.: O čtyřech vodnických oplátkách, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 11, str. 5.

9. Vliv aktuální reality

Časopisy *Sluníčko*, *Mateřídouška* i *Ohníček* se ke čtenáři dostávaly každé dva týdny až měsíc, a byly s ním tedy ve velmi častém kontaktu – tak mohl nejen časopis celkově, ale také pohádky v něm reagovat na aktuální situaci. Na skutečnost, jak jsou jednotlivé aspekty různých vrstev soudobé reality reflektovány, se zaměří tato kapitola. Zajímat nás nebude, do jaké míry pravdivě a věrně skutečnosti jsou daná fakta zobrazována, ale jaké prvky jsou z reality vybírány, jak se s nimi zachází a co do pohádek vnáší. Nejprve se soustředíme na vliv doby na výběr motivů, jejich využívání a celkově zobrazování, zvlášť bude věnována pozornost postavám přebíraným z reality.

Posun pohádek související s využíváním prvků vážících se k aktuální realitě lze přičíst také tomu, že některé z těchto časopiseckých pohádek mají mnoho prvků společných s pohádkami, které jsou v rámci lidových popisovány jako novelistické a jsou jim přisuzovány následující rysy:

Významným rysem novelistických pohádek je absence kouzelných a fantastických dějů či nejrůznějších kouzelných pomocníků a předmětů. Pohádkovým rysem ale zůstává, že reální hrdinové pokořují své protivníky, aby zvítězilo dobro a spravedlnost – v tom jsou novelistické příběhy shodné s kouzelnými. Vítězství nejčastěji dosahují vlastní statečností, obětavostí, pracovitostí a vtipem. Hrdinové obvykle kromě chytrosti a hlouposti nejsou obdařeni žádnými zvláštními vlastnostmi. Pocházejí z vesnického i měšťanského prostředí a zpravidla mají běžná jména. [...] Postavy z chudých poměrů jsou obvykle chytřejší nebo lstivější a tím také vítězí. Děj novelistických pohádek se odehrává v reálném, přirozeném prostředí, kde dochází k neobyčejným příběhům, které ale nejsou ovlivněny ničím nadpřirozeným – hrdina řeší situaci sobě běžně dostupnými prostředky.¹⁴⁵

Aktuální realita se projevuje v pohádkách v různé šíři a různým způsobem. Obecně zde lze zaznamenat změny klasického pohádkového prostředí dané např. vnášením moderních strojů a techniky do fikčního pohádkového světa tak, že se tyto stávají jeho inherentní součástí, přesto však je posun oproti tradičním pohádkám patrný, a tak na sebe tyto prvky poutají pozornost jako např. anténa v pohádce Na střeše,¹⁴⁶ siréna v textu O líné siréně¹⁴⁷ nebo traktor v Nemocném traktoru.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Otčenášek, J.: *Antropologie narativy. Problematika české pohádky*, str. 61.

¹⁴⁶ Jiránek, V.: Na střeše, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 3, str. 8.

¹⁴⁷ Hořejš, J.: O líné siréně, *Mateřídouška* 6, 1949–1950, č. 4, str. 51–53.

¹⁴⁸ Pavlík, J.: Nemocný traktor, *Sluníčko* 12, 1978–1979, č. 12, str. 24.

Pokud se od změn daných vynálezy a technickým pokrokem přesuneme a zaměříme se na námi vymezené období dané vládou jedné politické strany a ideologie, zjistíme, že i tento fakt do pohádek vstupuje. Přestože se v této práci dějovým osnovám věnovat nechceme, je třeba zmínit, že dobové společenské uspořádání zde využívá jiného výše zmíněného rysu (nejen novelistických) pohádek ve způsobu, jakým obsazuje místo záporné nadřazené postavy, u které je často zdůrazňováno její mocenské postavení, nebo je dokonce jím jediným popsána, a podřazeného kladného hrdiny. Nejšťastnější konec, jakého se záporná postava může dočkat, je, že je díky působení kladného hrdiny poučena a napravena.¹⁴⁹

Jako vliv aktuálního skutečného světa a zároveň znak ideologizace časopisů v první polovině 50. let označuje S. Švec i „vymizení překladů z angloamerické a francouzské dětské četby a naopak zvýšenou koncentraci překladů z jazyků slovanských, zejm. z ruštiny, vymizení [...] klasických folklorních pohádek, odmítnutí jakékoliv formy ‚nadpřirozena‘, publikaci tzv. ‚reálných pohádek‘, v nichž hraje hlavní roli Lenin či Stalin“.¹⁵⁰

Dalším projevem dobové reality je užívání prvků, které jsou součástí běžné zkušenosti dětí, takže kromě zařazení traktoru jako hlavní postavy¹⁵¹ v pohádce figuruje kouzelný pionýrský šátek,¹⁵² zmiňováno je zemědělské družstvo,¹⁵³ postavy jsou často nadšené, když mají začít pracovat,¹⁵⁴ a jedna pohádka v *Mateřídoušce* nese přímo název *Vesele do práce*.¹⁵⁵ Nemusí jít vždy ale pouze o politicky dané prvky, v jiné pohádce např. amplion splete dohromady úryvky několika písniček a pro smysl příběhu je důležité, aby děti tyto texty znaly a identifikovaly.¹⁵⁶

Doba vzniku pohádky je patrná nejen ve výběru prvků, ale také v celkovém vyznění – např. v pohádkách z konce 40. a začátku 50. let je dobově dán výběr postav¹⁵⁷ a dějiště, pohádky jsou často velmi násilné a objevuje se zde smrt. A to nejen v těch, které jsou do válečného období zasazeny. Jako příklad lze uvést Pohádku nejmenším: „A kachnička bylo divné, že žabka nezpívá – otevřela očičko, vystrčila hlavu a ťap ťap ťap – měla žabku, která jí v zobáku ‚hiky...‘ nedozpívala písničku, neboť ji kachnička spolkla.“¹⁵⁸

¹⁴⁹ Více viz kapitola Postavy.

¹⁵⁰ Švec, S.: *Dějiny českojazyčných časopisů pro děti v letech 1850-1989*, str. 65.

¹⁵¹ Pavlík, J.: Nemocný traktor, *Sluníčko* 12, 1978–1979, č. 12, str. 24.

¹⁵² Nejezchleb, M.: Pohádka pro pionýry, *Ohníček* 3, 1952–1953, č. 6, str. 138–139.

¹⁵³ Felix, J.: Příhoda na melounovém poli, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 24, str. 8–9.

¹⁵⁴ Hořejš, J.: O líné siréně, *Mateřídouška* 6, 1949–1950, č. 4, str. 51–53.

¹⁵⁵ Dvořáčková, V.: Vesele do práce, *Mateřídouška* 6, 1949–1950, č. 16, str. 243–246.

¹⁵⁶ Alda, Z.: Veselý amplion: *Mateřídouška* 20, 1963–1964, č. 4, str. 3.

¹⁵⁷ Jak již bylo výše nastíněno, postavy jako fašisté nebo nacisté nejsou nijak víc přibližovány, neboť čtenáři ví, o koho se jedná.

¹⁵⁸ Bláhová, E.: Pohádka pro nejmenší, *Mateřídouška* 4, 1947–1948, č. 26, str. 247.

V rámci ročního cyklu se projevují roční období, v nichž je text publikován – jedná se o již připomínaný vliv na výběr postav souvisejících s určitými fázemi roku nebo lehké pozměnění názvu rubriky tak, aby korespondoval s daným měsícem –, ale také jsou reflektována různá výročí a aktuální události, např. při příležitosti připomínání konce války je zařazena pohádka, kde čteme: „Do Prahy přitáhli v devětatřicátém roce fašisté, Hitlerovi vojáci Velkoněmecké říše, a začali se chystat na velké válečné tažení. Chtěli podmanit svému šílenému vůdci Adolfu Hitlerovi celou Evropu“, ¹⁵⁹ v Šeříkové pohádce ¹⁶⁰ je vzpomínáno na 5. května 1945. Text daná výročí a situace připomíná, zároveň už ale s určitou znalostí ze strany čtenářů počítá, takže z událostí spíše čerpá, než aby je vysvětloval a přibližoval.

I výběr postav, které budou do textu vneseny z reálného světa, je dobové ovlivněn. V první řadě, jak zde bylo již několikrát řečeno, jsou to obecnější skupiny jako nacisté, partyzáni, pionýři, kteří mívají jednu hlavní vlastnost a díky nim je také přiblížena určitá doba, kdy se děj odehrává – minimálně nacisté konotují nejen válku, ale 2. světovou válku konkrétně, stejně tak partyzáni.

Z konkrétních postav se kromě spisovatelů a jiných umělců, vystupujících v pohádkách nějak představujících jejich dílo, objevují Lenin, Stalin a Gottwald. Ze zcela zjevných důvodů nejsou představováni, čtenáři je znají. Přesto ale nefigurují v pohádkách se všemi aspekty své osobnosti, ¹⁶¹ důležitý např. není jejich vzhled, ale ani mocenská pozice, kterou zastávají; zobrazování jsou jako mužové výjimeční a stateční:

Je to vyprávění o velikém hrdinovi, který mnoho lidí osvobodil, mnoho lidí zachránil. A stále je chrání. I vaše maminky a tatínky zachránil. I vás chrání. Je to krásné vyprávění. Ne proto, že je vyprávěno krásnými slovy, ale proto, že je o nejlepším, nejstatečnějším a nejhodnějším člověku na světě. O člověku, kterého všichni dobří lidé milují a jemuž jsou vděční. Poslouchejte. Tři dny před Štědrým dnem, 21. prosince, je veliký svátek. Toho dne před sedmdesáti lety se narodil daleko od nás – v Gruzínsku Josif Vissarionovič Stalin. Jistě jste již slyšeli jeho jméno. Je to člověk, jemuž se nevyrovná žádný pohádkový rytíř, i kdyby zabil deset devítihlavých draků a osvobodil milion lidí z moci zlého čaroděje. ¹⁶²

¹⁵⁹ Ryska, J.: Zahradník bohatýr, *Mateřídouška* 31, 1974–1975, č. 9, str. 3–5.

¹⁶⁰ Aškenázy, L.: Šeříková pohádka, *Mateřídouška* 18, 1962, č. 4, str. 2–3.

¹⁶¹ Vzhledem k rozdílnému charakteru reality a textu to ani není možné, zajímavé však je, co z reálných předobrazů je do fikčního světa přebíráno.

¹⁶² Krejčová, S.: Víc než pohádka, *Mateřídouška* 4, 1947–1948, č. 7, str. 98.

Jejich postavení je však ničím neodlišuje od ostatních lidí:

*Vždycky, když se tam Lenin zastavil, zdvihl hlavu a dlouho se díval nahoru. Co to tam pozoroval? Hejly! [...] A tak Lenin pozoruje ty hezké a zábavné ptáčky. Tamhle sedí jeden s růžovým bříškem. A tamhle další s růžovým bříškem. A teď přiletěl třetí, ten má břicho rudé jako prapor.*¹⁶³

Dva námi zde uvedené rozsáhlé příklady ilustrují a dokazují to, co ohledně obrazu vůdců v socialismu postihl V. Macura:

*Setkáváme se tu s očekávanou podvojností. Vůdce je na jedné straně pojímán jako jeden z mnohých (princip ekvivalence), na straně druhé je postaven nad nimi (princip hierarchie). [...] Brzy zjistíme, že tomu tak není, že princip ekvivalence a princip hierarchie rozhodně nejsou v podobných případech v rovnováze, že naopak každá manifestace „rovnosti“ vůdce ho od ostatních neskutečně vzdaluje. [...] Atribut lidskosti neklade vůdce naroveň ostatním lidem, jeho „lidskost“ totiž vyráží dech, je ohromující.*¹⁶⁴

Pohádka si tu tedy nevypomáhá přijetím postavy odkazující ke konkrétní realitě, ale naopak se k této realitě vztahuje tak, že chce dětský obraz o ní určitým způsobem modifikovat, rozšířit.

¹⁶³ Hejl, *Mateřídouška* 34, 1977–1978, č. 5, str. 6–7.

¹⁶⁴ Macura, V.: *Obraz vůdce*, in *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, str. 103–104.

10. Ostatní pohádky

Následující kapitola bude věnována pohádkám, které nebyly zmíněny v předchozích částech naší práce. Tyto pohádky vydělujeme, neboť se v některých aspektech liší od pohádek prozaických. Přestože některé z nich byly již okrajově zmíněny výše, zde je pojmem globálněji a zároveň vytkneme některé jejich specifické rysy.

10. 1 Pohádky překladové

Překladové pohádky, eventuálně i převyprávěné, jsou nedílnou součástí obsahu námi vybraných časopisů, jejich množství se ale v jednotlivých číslech liší a stejně tak i to, z jaké jazykové oblasti pocházejí.

Větším počtem zařazených překladových pohádek se vyznačují čísla z období, kdy časopisu schází dostatek vlastní tvorby – mnoho překladových pohádek tak obsahují např. poválečná čísla *Mateřídoušky*, kde tyto dokonce převládají nad původní českou tvorbou.

Signál, že se jedná o překladovou pohádku, dostává čtenář většinou až za textem, kde je podle míry věrnosti zachované originálu uvedeno jméno autora za „přeložil“, „na motivy“, „převyprávěl“, „vyprávěl“. Někdy se však dá o překladovosti usuzovat již na základě reálií použitých v textu a některé pohádky jsou označeny jako překladové přímo pod názvem.

Podstatně o charakteru pohádek a časopisů celkově vypovídá fakt, z jaké jazykové oblasti jsou pohádky vybírány a také zda toto prostředí přiznávají. Jak lze očekávat, převažují pohádky z ruské oblasti a celkově území SSSR, u kterých bývá uvedena země původu téměř vždy. Naproti tomu u pohádek ze západních zemí, jako je Anglie a Francie, často není uvedeno, z jakého jazyka pocházejí, na toto prostředí lze ale usuzovat např. ze jmen postav nebo užitých reálií.

Každá pohádka má svůj název, některé jsou za vlastním textem označeny i slovem „lidová“, jiné pouze informují o jazyku, ze kterého jsou přeloženy.

Jak již bylo zmíněno v kapitole věnující se čtenáři, v mnohých překladových pohádkách nejsou vysvětlovány reálie, neboť u nich jde především o nádech exotična, který s sebou přináší.

10. 2 Pohádky čtenářské

Čtenářské pohádky se objevují v časopisech pro starší děti – jejich výskyt je tedy dán věkovou skupinou, a liší se tak i úroveň jednotlivých pohádek.¹⁶⁵ Ve *Sluníčku* se nevyskytují vůbec, v *Mateřídoušce* jsou to kratší texty zaslané čtenáři do rubriky „Já taky píšu a kreslím“, v *Ohníčku* pak čtenářská dokončení pohádek začatých redakcí časopisu.¹⁶⁶

Čtenářské pohádky lze tedy rozdělit podle jejich charakteru, ale i časopisu na dvě skupiny. Jako první se zde budeme věnovat čtenářským pohádkám objevujícím se v *Mateřídoušce*. Jedná se o krátké pohádky sestávající zpravidla pouze z několika vět, které jsou občas doplněny i obrázkem.¹⁶⁷ V těchto textech je na zmíněném malém prostoru kondenzovaně vyprávěn děj výrazně inspirovaný tradičními pohádkami a obsahující klasické postavy, někdy se jedná přímo o převyprávění klasické pohádky. Děti se snaží ve svých pohádkách využívat tradiční formulace („Byl jednou jeden medvěd“) ¹⁶⁸ ale i pohádkový název jako např. pohádka O prasátku, jak napálilo zlého vlka.¹⁶⁹ Za pohádkou je pak uvedeno jméno a příjmení dítěte, odkud pochází a jeho věk.

Druhou skupinou textů jsou čtenářské pohádky v *Ohníčku*, kde čtenáři dokončují pohádku, jejíž první část vyšla v předchozím čísle. Tyto pohádky se od těch v *Mateřídoušce* liší nejen vlivem vyššího věku čtenářů, ale už svým charakterem, který je dán zadáním. Čtenáři dovypravují už započatou pohádku, jsou tedy nějak omezeni nejen vybranými postavami a začátkem děje, ale také jistým vyprávěcím stylem, mírou použitých postupů a prvků tradičních pohádek, sami nevybírají ani název. Nemůže se tedy stát, že se zde objeví text, který bude pouze převyprávěním nějaké tradiční pohádky.

Vymezený prostor je srovnatelný s tím, který mají k dispozici čtenáři v *Mateřídoušce*, ti ho ale musí použít k vyprávění celé pohádky. V *Ohníčku* čtenáři vymýšlejí pouze závěrečnou část pohádky, mohou tedy uvádět více detailů.

10. 3 Ukázky z děl

Ukázky z děl jsou zařazovány pouze výjimečně a fakt, že se jedná o pohádku, jež původně byla nebo je součástí nějakého širšího celku, se čtenář většinou dozví opět za textem, není tomu tak ale nezbytně vždy. Autoři těchto pohádek jsou zpravidla čeští, ale nalezneme

¹⁶⁵ Různým úrovním čtenářských textů celkově a roli časopisů v této souvislosti věnoval svůj článek např. L. Falteisek (Falteisek, L.: Čtenáři píší, *Kmen* 1(7), 1988, č. 35, str. 1).

¹⁶⁶ Jak již bylo připomínáno v kapitole Recepte.

¹⁶⁷ Autorem obrázku ale nemusí být tentýž čtenář, který danou pohádku napsal.

¹⁶⁸ Postránecká, I.: Jak medvěd dostal křídla, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 7, str. 28.

¹⁶⁹ Kotouš, R.: O prasátku, jak napálilo zlého vlka, *Mateřídouška* 26, 1969–1970, č. 3, str. 31.

zde i několik autorů cizích – v tom případě jsou z prostředí ruského.¹⁷⁰ Zařazení ukázek z děl může být důsledkem nedostatku vlastní tvorby, jak již bylo zmiňováno v případě pohádek překladových, většinou je ale pro umístění těchto ukázek do některého z časopisů formulován jeden ze dvou následujících důvodů. Tím prvním je vydání knížky, která danou pohádku obsahuje – ke čtenáři se tedy dostává dílo, se kterým ještě neměl šanci se setkat, a působí jako jisté upozornění na vycházející knihu. Informace o knize následuje za textem a vypadá např. následovně: „Z knihy ‚Pohádky Mateřídoušky‘, kterou vydá Mladá fronta. Kdy, o tom vás budeme informovat.“¹⁷¹

Tím druhým důvodem je představení autora (nejčastější příležitostí je jeho výročí), kdy může být pohádka uvedena jiným, doplňujícím prozaickým textem nebo portrétem autora. Zpravidla se jedná o autory dětem známé – např. již zmínění Božena Němcová a Jaroslav Seifert. V těchto případech je jméno autora uvedeno již před pohádkou, protože zde autorství hraje roli podstatnou, kvůli němu je pohádka do daného čísla zařazena. Za textem se pak může objevit poznámka o tom, kdo text vybral a do časopisu zařadil: „Z pozůstalosti Eduarda Basse, která je uložena v Památníku národního písemnictví, vybral a upravil Martin Svatoš.“¹⁷²

10. 4 Pohádky obrázkové

Typ obrázkových pohádek se objevuje kromě sporadických výskytů ve *Sluníčku* zejména v časopise *Mateřídouška*, a ani v něm ne v každém čísle nebo dokonce ani ročníku.¹⁷³ Jedná se o pohádky, které zpravidla zabírají minimálně půl, většinou však celou stránku. Autor bývá uveden za textem, často ale informace o tvůrci textu chybí a dozvíme se pouze, kdo kreslil obrázky. Postavy zde vzhledem k rozsahu pohádky nejsou vůbec blíže určeny, známe pouze typ zvířete nebo pohlaví a povolání lidské postavy, velmi výjimečně jméno. Děj je výrazně redukován, pohádky obvykle sestávají jen z několika málo vět.

Písmo těchto pohádek je větší než u ostatních textů¹⁷⁴ a některá slova jsou nahrazena kreslenými obrázky, které děti musí vyjádřit slovy, aby děj dával smysl. Obvykle nahrazena jsou substantiva, která jsou obrázkem nejlépe vyjádřitelná.¹⁷⁵ V jedné pohádce bývá

¹⁷⁰ L. N. Tolstoj nebo M. Gorkij.

¹⁷¹ Syrovátka, O.: O klukovi, který natahoval moldánky, *Mateřídouška* 27, 1970–1971, č. 4, str. 27.

¹⁷² Bass, E.: Zlatá vzducholoď, *Ohníček* 34, 1983–1984, č. 11, str. 10.

¹⁷³ V ročnících z 50. a 60. let takové pohádky nenalezneme.

¹⁷⁴ Je tomu pravděpodobně kvůli nízkému věku čtenáře. Už z charakteru pohádek je totiž jasné, že zde musí receptce proběhnout bez prostředníka.

¹⁷⁵ I s tím souvisí minimální vykreslení postav nebo jejich nepojmenovanost, neboť často nejsou ani vyjádřeny slovy.

nahrazeno okolo 6–8 slov, která se v textu často opakují. V *Mateřidoušce* se pak obrázek se vždy mírně odlišuje, i jde-li o tutéž postavu nebo věc, ve *Sluničku* jsou obrázky stejné a občas nanejvýš zrcadlově překlopené.

I v těchto textech jsou využívány tradiční pohádkové formulace, jako je např. závěrečné: „A od těch dob žijí spolu.“¹⁷⁶

10. 5 Pohádky veršované

Veršované pohádky se rozsahově pohybují v rozmezí od kratších sestávajících z několika veršů až po delší zabírající i celou dvojstránku, ty pak mají detailněji propracovaný děj. Autor bývá ve většině případů uveden přímo pod názvem, ještě před samotnou pohádkou.

Kratší texty čerpají z tradičních pohádek, týkají se dětem známých pohádkových postav a vzhledem k vymezenému prostoru si nevytvářejí svět s vlastními pravidly fungování, která by bylo třeba přibližovat pro pochopení děje.

I delší pohádky využívají tradičních pohádkových postav vždy a obvykle také tradičního děje, mírné změny vůči zaběhnutým pravidlům se však občas objevují, neboť pohádky disponují dostatečným prostorem, aby tyto změny byly popsány a vysvětleny.

Některé verše (zpravidla kratšího rozsahu) reflektují svou pohádkovost a hrají se čtenářovou znalostí ostatních pohádek:

*Kdopak čekal na Karkulku
v babiččiných peřinách?
Budulínek! Ležel v důlku
a zpod brýlí pouštěl strach!
Kdopak trhal perník venku
a štvál ježibabu zlou?
Vypadá to na Růženku.
Správně, na tu Šípkovou!
Koho v nouzi zachránily
housličky a bubínek?
Inu, vlka! V pravou chvíli!
Už měl v liščí noře vztek!
Tebe z trní vysvobodil
ten krásný princ, Jeníčku?*

¹⁷⁶ Pes a maják, *Mateřidouška* 33, 1976–1977, č. 10, str. 24.

*Kdepak! U mne nepochodil!
Spiš Mařenku, sestřičku!*¹⁷⁷

Jiné zpracovávají tradičně známé dějové zápletky proto, aby svou pohádkovost nakonec popřely:

*Bylo to kdesi
za devíti lesy
jenže tam nežil starý král
a neměl dceru kterou by mi dal.
Draci tam nebyli ani jezinky
obr jen jeden ale malinký
nebyl tam kouzelník ani hodná víla
a žádná obluda tam nestrašila.
Ať jsem se snažil sebevíc
nezažil jsem tam vůbec nic*

*Nejdřív mi to
bylo líto
ale teď jsem rád
Aspoň vám nic nemusím
povídat.*¹⁷⁸

10. 6 Pohádky loutkové

Tyto pohádky se vyskytují opět zejména v *Mateřídoušce* a jedná se o pohádky, které vyžadují aktivní čtenářskou recepci, jak již bylo zmíněno výše. Každá pohádka má svůj vlastní název a za textem zpravidla ve formulaci „pohádku pro malé loutkáře připravil“ je uveden i autor.¹⁷⁹ Rubrika věnovaná loutkovým pohádkám je označena v pravé části stránky šaškovskou čepicí doprovázenou textem „Malé divadlo“, pod kterým jsou umístěny např. pokyny pro děti, jak postupovat při hraní pohádky, nebo k jaké pohádce v předchozích číslech byla přiložena postava, kterou budou potřebovat i k přehrání aktuální pohádky:

¹⁷⁷ Havel, J.: Popletené pohádky, *Sluníčko* 10, 1976–1977č. 3, str. 24–25.

¹⁷⁸ Dvorský, L.: Pohádka, *Mateřídouška* 26, 1969–1970, č. 5, str. 8.

¹⁷⁹ Často se jedná o pohádku z cizího prostředí, je tedy uvedeno i z jakého: „Lidovou pohádku Čukčů, obyvatel dalekého severu SSSR, pro malé loutkáře připravil Eduard Vavruška“ (Vavruška, E.: Čí byt je lepší, *Mateřídouška* 33, 1976–1977, č. 6, str. 19–20).

Loutku kozy už máte z listopadového čísla, loutka vlka byla otištěna v září. Udělejte si ještě dvě kůzlátka a domeček – a můžete menším dětem zahrát známou pohádku. Jak by vaše divadlo na stole mělo vypadat, vidíte na obrázku. Pozvěte do hlediště na židli před stůl i maminku: pohádka a vaše šikovnost jí jistě udělají radost. – Znova připomínáme: vyrobené loutky si ukládejte do krabice, můžete si s nimi zahrát i později – a třeba i pohádky, které si sami vymyslíte.¹⁸⁰

Zde je tedy patrná jistá provázanost, která je však daná rubrikou, ne návazností jednotlivých pohádek.¹⁸¹

Jelikož se jedná o pohádky, které mají děti po přečtení zahrát samy s loutkami, vystupuje v textech vždy malý počet postav a pohádka sestává zejména z jejich promluv, vypravěč se zde omezuje pouze na jejich krátké uvedení nebo na popis děje, vyjádřený několika slovesy pohybu.

¹⁸⁰ Vavruška, E.: Kůzlátka a vlk, *Mateřídouška* 33, 1976–1977, č. 7, str. 19–20.

¹⁸¹ Využívá se pouze loutek, které již v časopise vyšly, pohádky spolu vzájemně nesouvisí.

11. Závěr

Tato práce se zabývala časopiseckými pohádkami období 1948–1989 a jejím těžištěm byla žánrová analýza těchto textů. Pokusili jsme se zde ukázat vztah časopiseckých (zejména prozaických) pohádek k vlastnímu žánru, kterému se díky časopiseckému médiu otevírají některé další možnosti oproti pohádkám publikovaným prostřednictvím jiného média.

Poté, co jsme představili časopisy *Mateřídouška*, *Ohníček* a *Sluníčko* a na základě několika dobových publikací a článků ukázali, jaká funkce byla časopisům prisuzována, jsme se soustředili na texty v rámci jejich žánrového vymezení. Ukázali jsme, jaké typy vypravěčů a jakými způsoby prostředkují děj pohádky a také jak jsou tito vypravěči uváděni v různé pevný vztah s autorem pohádky. Čtenářem tak, jak si ho modeluje a vytváří text, s jakými jeho znalostmi se počítá, jsme navázali v další kapitole, za kterou následovala část zabývající se způsoby recepce, které si pohádky, resp. rubriky, více či méně otevřeně formulují. Postavy jsme se pokusili roztřídit do několika kategorií a ukázat, jaké typy se vyskytují a jak se s nimi v textu zachází. Poté jsme přešli k širšímu zaměření na žánr pohádek v kapitole, která shrnula využívání prvků tradičních pohádkových textů. Následující dvě kapitoly se pak věnovaly skutečnosti, jak pohádky využívají prostředí, v němž jsou publikovány – tedy jsme se zaměřili na aspekt opakování a pokračování a také na reakci na aktuální realitu přebíráním jejich prvků. V celé práci jsme vycházeli z původních českých prozaických pohádek, závěrečná kapitola byla tedy věnována alespoň několika základním poznatkům a postřehům týkajících se dalších pohádek, které se v časopisech vyskytovaly – překladových, čtenářských, ukázek knižně publikovaných pohádek, obrázkových, veršovaných a loutkových.

V této práci jsme si nekladli za cíl postihnout časopisecké pohádky vymezeného období komplexně, soustředili jsme se pouze na zmiňovanou žánrovou analýzu. Některých dalších skutečností jsme se lehce dotkli, mnoho však zůstává otevřeno pro další zkoumání, na tyto texty (v rámci vymezeného období) se dá pohlížet několika dalšími způsoby, které bychom rádi jmenovali zde.

Pohádky pro děti vycházely i v periodikách určených dětem, jako byly např. *Literární noviny*, naše pohádky by tedy bylo možné porovnávat s nimi. Další možností je vnímat a pojmut dané pohádky výrazněji v kontextu ostatních dobových pohádek (knižních, televizních, rozhlasových), nebo naopak ve vztahu k ostatním textům a žánrům v časopisech, ve kterých figurují. V užším pojetí lze vybrané konkrétní, ale typické pohádky interpretovat

jednotlivě a v nich se např. podrobněji zabývat přítomností výchovné¹⁸² nebo propagandistické¹⁸³ funkce. Aplikovat je možné i dvě hlediska, která byla námi v průběhu práce opuštěna – totiž hledisko vývoje časopiseckých pohádek a jejich komparace na základě toho, v jakém časopise byly publikovány.

Závěrem bychom rádi dodali, že během práce s časopiseckými pohádkami, které měly více prostoru pro reagování na aktuální realitu, se nám pohádka jevila pro zkoumané období jako žánr velmi vhodný – pohádkové bezčasí, postavy dané několika základními vlastnosti a příslušností k určitému typu, vítězný boj dobra proti zlu; toho všeho bylo dobově využíváno. Jak jsme se pokusili ukázat v jedné z kapitol, přebíráním postav a prvků z reálného světa totiž nedocházelo jen k rychlejšímu zaplnění pohádkového prostoru, ale pohyb se uskutečňoval i opačným směrem. Modifikováno tedy bylo vnímání reálného světa, který byl nejen tímto, ale i dalšími texty¹⁸⁴ jako pohádka stylizován, a reálný a fiktivní pohádkový svět se tak sbližovaly.

¹⁸² „Funkce ideově výchovná a poznávací“ však byla např. podle J. Tomanu často v pohádkách zbytečně přeceňována (Toman, J.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*, str. 64).

¹⁸³ Vztahu mezi časopisy pro děti a ideologií obecně se ve své práci dotýká S. Švec (Švec, S.: *Dějiny českojazyčných časopisů pro děti v letech 1850–1989*, str. 64–66) a v časově úžeji vymezené práci také K. Rysová (Rysová, K.: *Propaganda a dětský čtenář v letech 1950–1955*), která však ve svém textu ukazuje, že k propagandistickým účelům byly v časopisech pro děti využívány častěji jiné žánry než právě pohádka.

¹⁸⁴ Fidelius, P.: Pohádka o Stalinovi, in *Řeč komunistické moci*, str. 101–162.

12. Seznam použité literatury

12. 1 Prameny

Mateřídouška:

Mateřídouška 4, 1947–1948.

Mateřídouška 5, 1948–1949.

Mateřídouška 6, 1949–1950.

Mateřídouška 7, 1950–1951.

Mateřídouška 8, 1951–1952.

Mateřídouška 9, 1952–1953.

Mateřídouška 10, 1953–1954.

Mateřídouška 11, 1954–1955.

Mateřídouška 12, 1956.

Mateřídouška 13, 1957.

Mateřídouška 14, 1958.

Mateřídouška 15, 1959.

Mateřídouška 16, 1960.

Mateřídouška 17, 1961.

Mateřídouška 18, 1962.

Mateřídouška 19, 1963.

Mateřídouška 20, 1963–1964.

Mateřídouška 21, 1964–1965.

Mateřídouška 23, 1966–1967.

Mateřídouška 24, 1967–1968.

Mateřídouška 25, 1968–1969.

Mateřídouška 26, 1969–1970.

Mateřídouška 27, 1970–1971.

Mateřídouška 28, 1971–1972.

Mateřídouška 29, 1972–1973.

Mateřídouška 30, 1973–1974.

Mateřídouška 31, 1974–1975.

Mateřídouška 32, 1975–1976.

Mateřídouška 33, 1976–1977.

Mateřídouška 34, 1977–1978.

Mateřídouška 35, 1978–1979.

Mateřídouška 36, 1979–1980.

Mateřídouška 37, 1980–1981.

Mateřídouška 38, 1981–1982.

Mateřídouška 39, 1982–1983.

Mateřídouška 40, 1983–1984.

Mateřídouška 41, 1984–1985.

Mateřídouška 42, 1985–1986.

Mateřídouška 43, 1986–1987.

Mateřídouška 44, 1987–1988.

Mateřídouška 45, 1988–1989.

Ohníček:

Ohníček 1, 1950–1951.
Ohníček 2, 1951–1952.
Ohníček 3, 1952–1953.
Ohníček 4, 1953–1954.
Ohníček 5, 1954–1955.
Ohníček 6, 1956.
Ohníček 7, 1957.
Ohníček 8, 1958.
Ohníček 9, 1959.
Ohníček 11, 1961.
Ohníček 12, 1962.
Ohníček 13, 1963.
Ohníček 14, 1963–1964.
Ohníček 15, 1964–1965.
Ohníček 16, 1965–1966.
Ohníček 18, 1967–1968.
Ohníček 19, 1968–1969.
Ohníček 20, 1969–1970.

Ohníček 21, 1970–1971.
Ohníček 22, 1971–1972.
Ohníček 23, 1972–1973.
Ohníček 24, 1973–1974.
Ohníček 25, 1974–1975.
Ohníček 27, 1976–1977.
Ohníček 28, 1977–1978.
Ohníček 29, 1978–1979.
Ohníček 30, 1979–1980.
Ohníček 31, 1980–1981.
Ohníček 32, 1981–1982.
Ohníček 33, 1982–1983.
Ohníček 34, 1983–1984.
Ohníček 35, 1984–1985.
Ohníček 36, 1985–1986.
Ohníček 37, 1986–1987.
Ohníček 38, 1987–1988.
Ohníček 39, 1988–1989.

Sluníčko:

Sluníčko 4, 1970–1971.
Sluníčko 5, 1971–1972.
Sluníčko 6, 1972–1973.
Sluníčko 7, 1973–1974.
Sluníčko 8, 1974–1975.
Sluníčko 9, 1975–1976.

Sluníčko 10, 1976–1977.
Sluníčko 11, 1977–1978.
Sluníčko 12, 1978–1979.
Sluníčko 13, 1979–1980.
Sluníčko 15, 1980–1981.
Sluníčko 16, 1981–1982.

Sluníčko 17, 1982–1983.

Sluníčko 20, 1985–1986.

Sluníčko 18, 1983–1984.

Sluníčko 21, 1986–1987.

Sluníčko 19, 1984–1985.

12. 1. 1 Citované pohádky

ADLA, Zdeněk: Veselý amplion, *Mateřídouška* 20, 1963–1964, č. 4, str. 2–3.

-ars-: O pohádkách, *Mateřídouška* 38, 1981–1982, č. 1, str. 28.

-ars-: Trojský kůň, *Mateřídouška* 36, 1979–1980, č. 1, str. 22.

AŠKENÁZY, Ludvík: Šeříková pohádka, *Mateřídouška* 18, 1962, č. 4, str. 2–3.

BALÍK, Jindřich: Jak na Brčálka přišla zlá nemoc, *Mateřídouška* 43, 1986–1987, č. 2, str. 14–15.

BASS, Eduard: Zlatá vzducholod', *Ohníček* 34, 1983–1984, č. 11, str. 8–10.

BEDNÁŘOVÁ, Eva: Čertova bába, *Sluníčko* 9, 1975–1976, č. 8, str. 8.

BLÁHOVÁ, Eliška: Pohádka pro nejmenší, *Mateřídouška* 4, 1947–1948, č. 26, str. 247.

BLAŽEK, Oldřich: Proč tulipány utekly, *Mateřídouška* 18, 1962, č. 6, str. 7.

ČECHURA, Rudolf: Jak se chovají obři, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 14, str. 19–20.

ČERNÝ, Pavel: Doktor Vševěd, *Mateřídouška* 38, 1981–1982, č. 6, str. 24.

ČERNÝ, Pavel: Jak si chudák pomohl k penězům, *Mateřídouška* 38, 1981–1982, č. 9, str. 24.

ČERNÝ, Pavel: Jak si medvěd zařizoval byt, *Mateřídouška* 38, 1981–1982, č. 1, str. 24.

ČERNÝ, Pavel: Kouzelná košile, *Mateřídouška* 38, 1981–1982, č. 11, str. 24.

ČERNÝ, Pavel: Povídejte pohádku, *Mateřídouška* 37, 1980–1981, č. 11, str. 24.

ČERNÝ, Pavel: Voják a čert, *Mateřídouška* 37, 1980–1981, č. 6, str. 24.

ČTVRTEK, Václav: O čtyřech vodnických oplátkách, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 11, str. 5.

ČTVRTEK, Václav: O králi, co nepoznal housle, *Mateřídouška* 18, 1962, č. 7, str. 4–5.

ČTVRTEK, Václav: Tři piráti, *Mateřídouška* 18, 1962, č. 1, str. 6.

DARIN, Jiří: Autobus Andula, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 4, str. 26–27.

DOBŠÍNSKÝ, P.: O větrném králi, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 12, str. 30–31.

DOSKOČILOVÁ, Hana: Pět bratrů Petřů, *Ohníček* 33, 1982–1983, č. 15, str. 11.

DOSKOČILOVÁ, Hana: Pohádka o oslátku, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 2, str. 14.

ĎURIČKOVÁ, Mária: Pohádka o pušce, *Mateřídouška* 31, 1974–1975, č. 12, str. 12.

- DVORSKÝ, Ladislav: O kocourkovské ozvěně, *Mateřídouška* 35, 1978–1979, č. 6, str. 10.
- DVORSKÝ, Ladislav: O lakomé paní hraběnce, *Mateřídouška* 34, 1977–1978, č. 8, str. 6–8.
- DVORSKÝ, Ladislav: Pohádka, *Mateřídouška* 26, 1969–1970, č. 5, str. 8.
- DVOŘÁČKOVÁ, V.: Vesele do práce, *Mateřídouška* 6, 1949–1950, č. 16, str. 243–246.
- FELIX, Jiří: Příhoda na melounovém poli, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 24, str. 8–9.
- FRÝBOVÁ, Vladimíra: Hra na podzim, *Sluníčko* 12, 1978–1979, č. 3, str. 3.
- HAVEL, Jiří: Popletené pohádky, *Sluníčko* 10, 1976–1977, č. 3, str. 24–25.
- HAVELKA, Stanislav: Dárek pohádkového dědečka, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 20, str. 4–5.
- HAVELKA, Stanislav: Desetník, *Ohníček* 33, 1982–1983, č. 19, str. 8–9.
- Hejl, *Mateřídouška* 34, 1977–1978, č. 5, str. 6–7.
- HOLLER, Josef: Ostrov jako krokodýl, *Mateřídouška* 20, 1963–1964, č. 12, str. 10–11.
- HORANSKÝ, Miloš: Jak se papoušek Papučka učil zpívat, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 8, str. 26–27.
- HOŘEJŠ, Jaromír: O líné siréně, *Mateřídouška* 6, 1949–1950, č. 4, str. 51–53.
- HRNČÍŘ, Svatopluk: Těžký život draka Josefa, *Mateřídouška* 21, 1964–1965, č. 10, str. 8.
- HURNÍK, Ilja: Nekonečná pohádka, *Ohníček* 34, 1983–1984, č. 2, str. 22.
- JANÍČKOVÁ, A.: Moudrý Bilin-Senge, *Mateřídouška* 7, 1950–1951, č. 10, str. 151.
- JIRÁČEK, Antonín: Zázračný lék, *Mateřídouška* 44, 1987–1988, č. 1, str. 3–5.
- JIRÁNEK, Vladimír: Na střeše, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 3, str. 8.
- JIRÁSKOVÁ, Blanka: Mlsný král a Babetka, *Mateřídouška* 32, 1975–1976, č. 2, str. 3.
- KAHOUN, Jiří: Jak se koníček proběhl, *Sluníčko* 13, 1979–1980, č. 10, str. 28.
- KAŠPAR, Oldřich: Juan Kankán a čert, *Mateřídouška* 33, 1976–1977, č. 11, str. 13.
- KOČÍ, František: Slepice a šakal, *Mateřídouška* 32, 1975–197, č. 3, str. 27.
- KOTOUŠ, Radovan: O prasátku, jak napálilo zlého vlka, *Mateřídouška* 26, 1969–1970, č. 3, str. 31.
- KREJČOVÁ, Sylva: Víc než pohádka, *Mateřídouška* 4, 1947–1948, č. 7, str. 98.
- KŘEŠNIČKA, Josef: Putování krokodýla Alberta, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 5, str. 7–8.
- KSANDR, Ota: Aprílová pohádka, *Mateřídouška* 18, 1962, č. 4, str. 6–7.
- LHOTOVÁ, Dagmar: O kouzelném plášti, *Sluníčko* 12, 1978–1979, č. 7, str. 24.
- MACOUREK, Miloš: O Křišťůvkovi, který se schoval v mixéru, *Mateřídouška* 20, 1963–1964, č. 8, str. 2–3.

- MALINSKÝ, Zbyněk: Jak zajíc běžel o závod, *Mateřidouška* 35, 1978–1979, č. 2, str. 3–5.
- MAREK, Jiří: Pohádka o jablu se zlatými jablky, *Mateřidouška* 20, 1963–1964, č. 2, str. 12.
- Mášenka a medvěd, *Mateřidouška* 32, 1975–1976, č. 3, str. I.
- MIKULKA, Alois: Malířská pohádka, *Mateřidouška* 44, 1987–1988, č. 8, str. 3–5.
- Na černé hodině, *Mateřidouška* 32, 1975–1976, č. 7, str. 27.
- NEJEZCHLEB, M.: Pohádka pro pionýry, *Ohníček* 3, 1952–1953, č. 6, str. 138–139.
- O líném medvědovi, *Mateřidouška* 35, 1978–1979, č. 4, str. 19–20.
- O sněhulákovi flétnisty Fialky, *Mateřidouška* 38, 1981–1982, č. 5, str. 27.
- PACOVSKÝ, Jaroslav: Malované sny, *Sluníčko* 8, 1974–1975, č. 12, str. 2–5.
- PAVLÍK, Josef: Nemocný traktor, *Sluníčko* 12, 1978–1979, č. 12, str. 24.
- PELCOVÁ, Ludmila: Jak se vítr dvakrát obrátil, *Sluníčko* 16, 1981–1982, č. 4, str. 26.
- Pes a maják, *Mateřidouška* 33, 1976–1977, č. 10, str. 24.
- PETIŠKA, Eduard: O červeném kohoutu, *Mateřidouška* 33, 1976–1977, č. 10, str. 3.
- pk-: Ohníček si povídá s mluvícím balíkem, *Ohníček* 34, 1983–1984, č. 3, str. 5.
- POSTRÁNECKÁ, Iva: Jak medvěd dostal křídla, *Mateřidouška* 32, 1975–1976, č. 7, str. 28.
- PROVAZNÍKOVÁ, Věra: Čert a Káča, *Mateřidouška* 31, 1974–1975, č. 9, s. 10.
- RYSKA, Jan: Zahradník bohatýr, *Mateřidouška* 31, 1974–1975, č. 9, str. 3–5.
- SEIFERT, Jaroslav: Růžové poupě, *Ohníček* 34, 1983–1984, č. 9, str. 16.
- shr-: Tři panáčky, *Ohníček* 32, 1981–1982, č. 5, str. 17.
- SOLANSKÝ, Boris: Bludička Markéta, *Mateřidouška* 35, 1978–1979, č. 7, str. 26–27.
- Strýček Jedlička: Dům u veselé slzičky, *Mateřidouška* 20, 1963–1964, č. 9, str. 6.
- STŘEDA, Ludvík: Pohádka s ozvěnou, *Sluníčko* 13, 1979–1980, č. 12, str. 28.
- SYROVÁTKA, Oldřich: O klukovi, který natahoval moldánky, *Mateřidouška* 27, 1970–1971, č. 4, str. 26–27.
- ŠALOUN, Emil: Jak se zámecké strašidlo naučilo plavat, *Mateřidouška* 32, 1975–1976, č. 2, str. 25–27.
- ŠTIPLOVÁ, Ljuba: Pampelišková pohádka, *Sluníčko* 16, 1981–1982, č. 8, str. 4.
- TITZLOVÁ, Marcela: Jak spolu vločky ševelí, *Ohníček* 34, 1983–1984, č. 8, str. 7.
- VAVRUŠKA, Eduard.: O nevděčném krokodýlovi, *Mateřidouška* 32, 1975–1976, č. 1, str. 31.
- VAVRUŠKA, Eduard: Čí byt je lepší, *Mateřidouška* 33, 1976–1977, č. 6, str. 19–20.

VAVRUŠKA, Eduard: Kůzlátka a vlk, *Mateřídouška* 33, 1976–1977, č. 7, str. 19–20.

VODŇANSKÝ, Jan: O smutném sněhulákovi a dvou zajících, *Sluníčko* 19, 1984–1985, č. 5, str. 28.

VRBOVÁ, Hana: O hodinách vševědkách, *Sluníčko* 12, 1978–1979, č. 5, str. 2.

ZINNEROVÁ, Markéta: Úplně nová pohádka o Dlouhém, Širokém a Bystrozrakém
Mateřídouška 31, 1974–1975, č. 10, str. 9–10.

ŽÁČEK, Jiří: Jak si lenoch vzal za ženu lenošku, *Mateřídouška* 37, 1980–1981, č. 2, str. 5.

12. 2 Sekundární literatura

- BÍLEK, Petr A.: *Hledání jazyka interpretace: k modernímu prozaickému textu*, Brno: Host 2003, 360 s.
- BLAŽÍČEK, Přemysl: *Haškův Švejk*, Praha: Československý spisovatel 1991, 252 s.
- ČEŇKOVÁ, Jana et al.: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, Praha: Portál 2006, 171 s.
- Dětská literatura a sdělovací prostředky; Dětské časopisy a jejich společenské působení: referáty z pracovních seminářů Společnosti přátel knihy pro mládež v Praze dne 2. prosince 1974 a 17. února 1975*, Praha: Společnost přátel knihy pro mládež [1975?], 50 s.
- DOLEŽEL, Lubomír: *Narativní způsoby v české literatuře*, Praha: Český spisovatel 1993, 144 s.
- ECO, Umberto: Jak interpretovat seriály, in Eco, U., *Meze interpretace*, Praha: Karolinum 2005, str. 93–112.
- ECO, Umberto: Modelový čtenář, in Eco, U., *Lector in fabula: role čtenáře, aneb, Interpretační kooperace v narativních textech*, Praha: Academia 2010, str. 65–84.
- FALTEISEK, Lubor: Čtenáři píší, *Kmen* 1(7), 1988, č. 35, str. 1.
- FIDELIUS, Petr: Pohádka o Stalinovi, in Fidelius, P., *Řeč komunistické moci*, Praha: Triáda 1998, str. 101–162.
- FRANZ, Marie-Louise von: *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové teorie*, Praha: Portál 1998, 182 s.
- FROMM, Erich: *Mýtus, sen a rituál*, Praha: Aurora 1999, 223 s.
- GENČIOVÁ, Miroslava: *Literatura pro děti a mládež: ve srovnávacím žánrovém pohledu*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1984, 245 s.
- HAMANOVÁ, Růžena: Sluníčko, Mateřídouška, Ohníček: časopisy dětí od tří do deseti, *Zlatý máj* 18, 1974, č. 5, str. 479–486.
- CHALOUPKA, Otakar – NEZKUSIL, Vladimír: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*, Praha: Albatros 1979, 148 s.
- CHALOUPKA, Otakar: *Kontury české literatury pro děti a mládež*, Praha: Albatros 1979, 296 s.
- CHALOUPKA, Otakar: Mateřídouška 1961, *Zlatý máj* 5, 1962, č. 5, str. 213–215.

- OTEČENÁŠEK, Jaroslav: *Antropologie narativity – problematika české pohádky*, Praha: Etnologický ústav Akademie věd ČR v Praze 2012, 328 s.
- KOŘÍNEK, Pavel: Sdílenými světy k seriálovým strukturám: Fikční světy komiksu, in Jedličková, A. – Sládek, O. (eds), *Vyprávění v kontextu*, Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR 2008, str. 100–118.
- MACURA, Vladimír: *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, Praha: Academia 2008, 351 s.
- MARHOUNOVÁ, Jana: Dítě jako čtenář, *Zlatý máj* 18, 1974, č. 1, str. 24–27.
- McQUAIL, Denis: *Úvod do teorie masové komunikace*, Praha: Portál 1999, 447 s.
- MRÁZ, Zdeněk: Ohníček 1961, *Zlatý máj* 6, 1962, č. 5, str. 473–475.
- PECHAR, Ivo: Problém zaměření a oblíbenosti dětského časopisu, *Zlatý máj* 6, 1962, č. 10, str. 619–623.
- PROPP, Vladimir Jakovlevič: *Morfologie pohádky a jiné studie*, Jinočany: H&H 1999, 362 s.
- RYSOVÁ, Kateřina: *Propaganda a dětský čtenář v letech 1950–1955*, bakalářská práce, FF MUNI v Brně 2013.
- SLABÝ, Zdeněk Karel: Dětem to stačí?, *Kulturní tvorba* 2, 1964, č. 9, str. 2.
- ŠMAHELOVÁ, Hana: *Návraty a proměny: literární adaptace lidových pohádek*, Praha: Albatros 1989, 232 s.
- ŠVEC, Stefan: *Dějiny českojazyčných časopisů pro děti v letech 1850–1989*, disertační práce, FSV UK v Praze 2010.
- TOMAN, Jaroslav: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*, České Budějovice: Pedagogická fakulta JU 1992, 98 s.
- URBANOVÁ, Svatava: *Metamorfózy dětské literatury: přehled české literatury pro děti od roku 1945 po současnost*, Olomouc: Votobia 1999, 183 s.